

NEOLİTİK KIBRIS: ANAKARANIN İZOLE BİR YANSIMASI

NEOLITHIC CYPRUS: AN ISOLATED REFLECTION OF THE MAINLAND

* Cédric Bodet

ÖZET

Güneybatı Asya'nın neolitikleşme süreci içinde Kıbrıs geçim kaynaklarıyla birlikte çiftçilerin benzersiz ve erken bir fiziksel yayılım örneği oluşturmaktadır. Adada bulunan yoğun arkeolojik veriler iyi belgelenmiş olup, uzun ve hemen hemen kesintisiz bir silsile takip etmektedir. Çağdaş anakaradan gelen bu topluluklar, sonunda çiftçiliğe dayanan kendi özgün toplumsal örgütlenmelerini oluşturur. Bu nedenle Kıbrıslı topluluklar daha dağınık ve heterojen bir görünüme sahip karadakilere göre bilgi verici bir ayna görevi üstlenir.

Neolitik dönemin ilk yarısında Levant ve Kıbrıs toplulukları arasında genel bir kültürel ve ekonomik paralellik olduğu söylenebilir. Diğer yandan, tüketilen hayvanların morfolojik evcilleştirmesinin olmaması gibi bazı anlaşılabilir özelliklere özellikle Kıbrıs'ta rastlanır. Yiyecek üretiminde yoğunluk olduğu şeklinde anlaşılabilir olan bu yokluk, köklerinin toplumsal alanda bulunduğu tartışılan esnek bir ekonomik model olduğunu ortaya koymaktadır. İzolasyonun yerel toplumsal oluşum üzerinde etkili olmuş olduğu düşünülmektedir. Bu farklılıklar yeni üretim şekli ile karşılaşan sosyal grupların dinamiğini incelememize neden olmuştur.

Deniz, ikili bir antropolojik değer özelliği gösterir: insan grupları arasında aynı zamanda hem iletişim aracı hem de toplumsal bir bariyer işlevi görür. Ekonomik ilerlemeler ve hammaddelerin dolaşımı açısından yoğun bir etkileşime açıktır, ancak sosyo-ekonomik çeperlerin bağlantısını keser. Öncelikle arkeolojik verilerin Kıbrıs üzerinde yoğunlaşması neolitikleşme süreci gibi karmaşık bir olayı neredeyse laboratuvar koşullarında çalışmamıza olanak sağlar. İkincisi, karada gözlenen gelişmelerle yapılan ayrıntılı bir karşılaştırmanın adanın izole ve sınırlanmış ortamının sosyal dinamiklerin gelişmesini etkileyip etkilemediğini ve etkilediyse ne derecede etkilediğini göstermesi beklenmektedir. Bu şekilde Kıbrıs, insan popülasyonları arasında çiftçiliğin ortaya çıkışının beraberinde getirdiği toplumsal sonuçların daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayabilir.

ABSTRACT

Within the neolithization of southwest Asia, Cyprus presents a unique and early case of physical diffusion by farmers, together with their subsistence resources. The archaeological data on the island is particularly dense, well-documented, and extends for a long and nearly uninterrupted sequence. Originating from the contemporary mainland, these communities eventually developed their own distinct social organization based on farming. Cypriot communities therefore stand as an informative mirror for those on the mainland, which present a more dispatched and heterogeneous picture.

A general cultural and economic parallel can be clearly drawn between Levantine and Cypriot communities for the first half of the Neolithic. On the other hand, certain enigmatic features, in particular the lack of morphological domestication of food animals, are found specifically on Cyprus. Understood as an indicator of the intensity of food production, this absence reveals a loose economic pattern, which has been argued to find its roots in the social realm. The isolation is expected to have had an impact on the local social development. These disparities draw our attention to the dynamic of social bodies confronted with a new mode of production.

The sea holds a dual property of anthropological value; between human groups, it stands at the same time as a means of communication and as a social barrier. The sea allows frequent interaction in terms of economic advances and circulation of raw materials, but it isolates socio-economic spheres. Consequently, the concentration of archaeological data on the island of Cyprus potentially allows the study of a complex phenomenon, the neolithization process, nearly under laboratory conditions. A detailed comparison with the developments observed on the mainland is expected to indicate whether and to what degree the isolated and circumscribed context of the island affects the development of social dynamics. In this way, Cyprus may allow for a better recognition of the social consequences brought about by the advent of farming among human populations.

*Cédric Bodet, Orcid ID: 0000-0003-1421-714X. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi - Arkeoloji Bölümü, 48000, Kötekli/Muğla, Türkiye. cedric.bodet@yahoo.com

*Cédric Bodet, Orcid ID: 0000-0003-1421-714X. Department of Archaeology, Faculty of Letters, Muğla Sıtkı Koçman University, 48000, Kötekli/Muğla, Turkey. cedric.bodet@yahoo.com

İNSANLARIN TARİH ÖNCESİNDE USTALAŞTIĞI BİR TEKNİK OLARAK DENİZCİLİK

Güneydoğu Asya'da tarım başlamadan önce Kıbrıs'a anakaradan avcı toplayıcı insan grupları gelmişti. Ön-tarım, arkasından karma tarım (tarım + hayvancılık) çiftçilerin adada önce uzun süreli, sonra da sürekli kalmasına olanak sağlamıştır. Kıbrıs'ta Neolitikleşmeyi yeniden inşa etme girişiminde bulunmadan önce ortadan kaldırılması gereken ilk kuşku bu insanların teknik açıdan deniz seyrine hakim olup olmadıklarıdır. Yanıt oldukça açık ve ortadadır: evet hakimdiler.

Arkeolojik açıdan kanıtlanmadığı sürece -ki bu prehistorik tekneler konusunda pek de olası değildir- prehistorik insanların teknolojik olanaklardan yoksun olduğuna dair bir önyargı süregelmektedir. Ancak tarih öncesi dönemde Kıbrıs'ından karşılaştırılamayacak kadar daha büyük çapta, deniz kaynaklı, başarılı istilalara sayısız örnek verilebilir¹. Akdeniz'deki Neolitik veya Epipaleolitik kıyı insanların teknolojik açıdan erişemeyecekleri herhangi bir şey olmadığı görülmektedir. Dahası, Kıbrıs örneğinin Akdeniz adalarında (Batıya doğru ve kronolojik doğrultuda Rodos, Girit, Malta, Sicilya, Sardunya, Korsika, Balear) Neolitik kıyı çiftçilerinin 3000 yıllık benzer istila silsilesinin ilki olduğu unutulmamalıdır². Bu nedenle, Kıbrıs Neolitik'den bile önce bilinmeyen bir kara parçası değildi. Tam tersine, oldukça aşına bir komşu olduğu ortadadır. Bunun nedeni barizdir. Avcı toplayıcılar doğrudan doğadan aldıkları kaynaklarla yaşadıklarından, hepsinin çevreleriyle ilgili bilgileri ve ustalıkları tamdır. Bu bilgi, işbirliği ile birlikte Testart³ açısından bile onların temel üretim gücünü oluşturmaktadır. Aynı durum oyulmuş kütükten yapılmış kanoları veya sazdan yapılmış salları etnolojik olarak kanıtlanmış olan Orta Doğulu nomadik kıyı balıkçıları için de geçerlidir⁴. Anakara gruplarıyla Kıbrıs arasındaki bağlantıların kesinlikle kazara değil, yaygın⁵, hatta Müge Şevketoğlu'nun⁶ ifade ettiği gibi "geniş bir denizcilik ağı" olduğu bir bağlamı göz önüne getirebilmek için bu teknik önkoşul önemlidir.

Buna karşın, denizin izole edici özelliğinin gerçek işlevi de göz önüne alınmalıdır. Kıbrıs yolculukları hangi sıklıkta gerçekleşmiş olursa olsun, her iki kıyıda yer alan toplumlar aynı hızda evrilmiş olamaz. Çiftçilik gibi ekonomik ilerlemeler hemen paylaşılmış olabilse de, çoğunlukla bu işle ilgilenen insan sayısı ve etkileşimin hızına dayalı yeni üretim şekline toplumsal uyumun sağlanması, adada özellikle de nüfusun daha yoğun olduğu çiftçilik merkezlerinde, anakaraya kıyasla daha dengesiz şekilde cereyan etmiş olmalıdır.

¹ BELLWOOD 2005: 134-41; ORLIAC 2000: 236-8; DIAMOND 1997: 341-2.

² GUILAINE 2003.

³ TESTART 1985: 108.

⁴ MILLER 2016: bölüm 5.

⁵ VIGNE vd. 2014.

⁶ ŞEVKETOĞLU 2017: 10.

SEAFARING AS A MASTERED PREHISTORIC TECHNIC

Before agriculture began in southwest Asia, Cyprus had already been visited by the hunter-gatherers of the mainland. Proto-agriculture and then mixed-farming (agriculture + animal herding) allowed farmers to settle longer, and then permanently, on the island. Before we attempt a reconstruction of the neolithization of Cyprus, the first suspicion to be lifted is whether these people were technically capable of sailing. And the answer is very clear: yes, they were.

There lingers a prejudice that tends to deprive prehistoric people of technological facilities, as long as they are not attested archaeologically. However, examples of successful prehistoric seaborne invasions, of an incomparably greater scope than that of Cyprus, are numerous¹. There is nothing that seems technologically out of reach of the coastal people of the Mediterranean Neolithic or Epipaleolithic periods. Moreover, the Cypriot case must be seen simply as the first of a 3000 year-long sequence of similar invasions of Mediterranean islands (Rhodes, Crete, Malta, Sicily, Sardinia, Corsica, and Balears in a westward and chronological direction) by Neolithic coastal farmers². Thus, even before the Neolithic period, Cyprus was not a mysterious piece of land. Quite the contrary, it appears to have been a rather familiar neighbour. There is an obvious reason for this. Because hunter-gatherers survived by direct extraction of resources from nature, they all would have had excellent knowledge and mastery of their environment. In a cooperative context, this knowledge constituted their main force of production, even for Testart³. Evidently, the same goes for Middle Eastern coastal nomadic fishers, for whom dugout canoes or bundle reed rafts are well attested in ethnology⁴. This technical prerequisite is important for visualizing a context in which connections between mainland groups and Cyprus were not at all accidental, but rather common⁵, a "wide seafaring network," as Müge Şevketoğlu⁶ puts it.

The isolative characteristic of the sea should, however, be given its true role. However frequent the voyages to Cyprus may have been, the societies on either shore cannot have evolved at the same pace. While economic advances, like farming, could be shared immediately, social adaptation to the new mode of production, which was mostly dependent on the number of people involved and on the pace of their interaction, seems to have evolved at a much more erratic pace on the island than on the continent, especially in densely populated core regions of farming. The comparison is thus expected to reveal valuable aspects of the neolithization, not just on the island or even on the mainland, but as a social process.

¹ BELLWOOD 2005: 134-41; ORLIAC 2000: 236-8; DIAMOND 1997: 341-2.

² GUILAINE 2003.

³ TESTART 1985: 108.

⁴ MILLER 2016: chapter: 5.

⁵ VIGNE et al. 2014.

⁶ ŞEVKETOĞLU 2017: 10.

Bu nedenle yapılacak karşılaştırmanın sadece anakara veya adanın değil, ancak toplumsal bir süreç olarak da neolitizasyonun değerli özelliklerini ortaya çıkarması beklenmektedir.

I-ARKEOLOJİK ORTAM

Coğrafi Bağlam

Doğu Akdeniz’de büyük bir ada olan Kıbrıs, Küçük Asya’nın güney kıyısından yaklaşık 70 kilometre, Suriye kıyılarından ise 100 kilometre uzaklıktadır (Fig. 1). Trodos dağ silsilesinin deniz seviyesinden 1950 m yüksekte olduğu adanın orta ve batı kesimleri tepelik ve dağlıktır, kuzey kıyıları boyunca uzanan deniz seviyesinden 1019 m yükseklikteki dar Girne Dağları silsilesi Karpaz yarımadasının büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Yarı kurak Mesaliya ovası bu iki silsile arasında uzanır. Adanın tümünde kuru tarımın yapılmış olması olası görülmektedir⁷.

Kıbrıs kıtadan genişliği en sert buzul çağlarında dahi hiç bir zaman 50 km altına inmemiş olan ve çok az sayıda doğal kaynağın geçiş yapmış olduğu bir boğazla ayrılmıştır. Adada sadece arpa tahılının tohumları (rüzgar veya kuşların taşıdığı?) ve Pleistosen dönemi memelileri (deniz akıntılarıyla sürüklenen?) kalıcı popülasyonlar oluşturabilmiştir⁸. Epipaleolitik dönem sırasında pek az insan grubunun (yakındaki anakaradan gelen deneyimli denizciler) buraya ulaştığı bilinmektedir, ancak kaynakların yokluğu çok uzun süre kalmalarına izin vermemiştir. Adanın arkaik ekosistemi ancak neolitik insan topluluklarının kolonizasyonu ve yerleşmeleriyle bozulacaktır⁹.

Kıbrıs’ın çevresindeki akıntı ve rüzgarlar üzerine yapılan bir çalışma Bar-Yosef Mayer ve meslektaşlarının¹⁰ güney Anadolu’dan yapılan yolculukların (özellikle yazın) adanın doğu ve güneyini Levant sahiline bağlayan güzergahlardan daha güvenli olduğu önerisinde bulunmalarıyla sonuçlanmıştır, ancak yine ifade ettiklerine göre: “çoğunlukla, yüzey akıntıları görece olarak daha zayıftır ve denizden geçişi önemli ölçüde etkilemesi beklenmemektedir”.

Kronolojik Bağlam

Geç prehistorik Kıbrıs’ın kronolojik tablosu (Fig. 2) burada dört ana döneme ayrılmaktadır: (1) Epipaleolitik, (2) Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik A (Cypro-PPNA), (3) Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B (Cypro-PPNB) ve (4) Hirokitya tabakası.

⁷ BOSWORTH vd. 1986: 301; LE BRUN 2001: 53-4.

⁸ VIGNE - CUCCHINI 2005: 187-8.

⁹ VIGNE - BUITENHUIS 1999: 50-1.

¹⁰ BAR-YOSEF MAYER vd. 2015: 418.

Fig. 1: Kıbrıs ve yakınlarındaki kıyılardaki önemli neolitik yerleşmeler, Bodet 2017.

Fig. 1: Main Neolithic sites of Cyprus and nearby coasts, Bodet 2017.

I - THE ARCHAEOLOGICAL SETTING

The Geographical Context

A large island of the Eastern Mediterranean Sea, Cyprus is located about 70 km south of the coast of Asia Minor and 100 km from the Syrian coast (fig. 1). It is hilly-to-mountainous in most of its central and western parts, where the Trodos chain reaches 1950 meters above sea level, and along the northern coast where the narrow chain of Kyrenia (or Girne Dağları) makes up most of the Karpas peninsula at 1019 masl. The semi-arid plain of Mesaoria (Mesaliya ovası) extends between these two chains. Dry cultivation seems to have been possible on the entire island⁷.

Cyprus is separated from the continent by a channel that never shrank below 50 km in width, even during the strongest glacial periods, and which very few natural resources seem to have crossed. Only barley grains (carried by the wind or by birds?) and Pleistocene mammals (carried by maritime currents?) established perennial populations on the island⁸. During the Epipaleolithic, a few human groups (experienced navigators of the nearby mainland) are known to have made incursions, but the lack of resources did not encourage them to stay very long. The archaic ecosystem of the island would only be disturbed by the colonization and settlement of Neolithic communities⁹.

A study of currents and winds around Cyprus led Bar-Yosef Mayer *et al.*¹⁰ to propose that voyages from the southern Anatolia (especially in the summer) were more secure than those linking the east and south of the island to the Levantine coast, but “for the most part, surface currents are relatively weak and are not expected to significantly affect sea crossing”.

⁷ BOSWORTH et al. 1986: 301; LE BRUN 2001: 53-4.

⁸ VIGNE - CUCCHINI 2005: 187-8.

⁹ VIGNE - BUITENHUIS 1999: 50-1.

¹⁰ BAR-YOSEF MAYER et al. 2015: 418.

Akrotiri-Aetokremnos kaya sığınağı MÖ yaklaşık 10000'e tarihlenen bir Geç Epipaleolitik kamptır, aşağı yukarı Trodos dağlarındaki Vretsia/Roudias¹¹ ve olasılıkla Aspros ve Nissi Plajı gibi tarihlenmesi yapılmamış olan kamp alanlarıyla çağdaştır¹². Daha sonra, MÖ 9150-8600'e tarihlenen Asprokremnos ve Klimonas Çanak Çömleksiz Neolitik A yerleş-

melerinin¹³, erken, ancak kısa ömürlü ön-tarımcılar dalgasını temsil ettiği görülmektedir¹⁴. Yakınlarındaki yüzey araştırması yapılmış olan birtakım yerleşmelerin, özellikle Thrombovounos'un taş endüstrisi bazında çağdaş olduğu düşünülmektedir. Bu evre¹⁵ bu yazıda 'Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik A' olarak anılmaktadır.

The Cypriot sequence	ca cal. BC dates	Sites
Epipalaeolithic	11.000-9500	Akrotiri, Roudias
Cypro-PPNA	9500- 8600	Asprokremnos, Klimonas, Roudias, Akrotiri, Throumbovounos (?)
Cypro-PPNB / Early Neolithic	8700-7000	Shillourokambos, Mylouthkia, Tenta, Site 23, Akanthou, Ais Giorkis
Khirokitian / Late Neolithic	7000-5500	Khirokitia, Troulli, Tenta, Cap Andreas, Petra Tou Limniti

Fig. 2: Güncel kronolojiye göre prehistorik Kıbrıs'ta kronolojik sıralama, tarihler ve yerleşmeler.

Fig. 2: The updated chronology of prehistoric Cyprus. Prehistoric Cypriot chronological sequence, dates, and sites.

The Chronological Context

The Late prehistoric Cypriot chronological frame (Fig. 1) is here divided into four main periods: the (1) Epipaleolithic, (2) the Cypro-PPNA, (3) the Cypro-PPNB and (4) the Khirokitian horizon.

The rock shelter of Akrotiri-Aetokremnos is a Late Epipalaeolithic camp dated to around 10 000 cal. BCE, approximately contemporary with the site of Vretsia/Roudias¹¹ in the Troodos mountains, and possibly with other undated sites like Aspros and Nissi Beach¹². Later on, the PPNA sites of Asprokremnos and Klimonas, dated to about 9150-8600 BCE¹³, seem to represent an early but ephemeral wave of proto-agriculturalists¹⁴. A few nearby

surveyed sites, in particular that of Thrombovounos, are expected to be contemporary on the basis of the lithic industry. This phase¹⁵ is referred to, here, as the 'Cypro-PPNA'.

The first perennial phase of farmers in Cyprus, coined 'Cypro-PPNB (E, M, and L)' by Peltenburg *et al*¹⁶, extends from ca 8500 to 7000 BCE. It was recognized in the 1990's with the excavations of Shillourokambos¹⁷, Mylouthkia, and the chronological reconsideration of a deep layer at Tenta¹⁸. Ais Giorkis (or Yiorkis)¹⁹ Akanthou-Tatlısu²⁰ and Akrotiri-Site 23 belong to this phase. More than a dozen sites, possibly contemporary, have also been identified by survey in the immediate vicinity of Shillourokambos²¹.

¹¹ Bu tarih Kıbrıs Eski Eserler Bakanlığı'nın "EXCAVATIONS AT THE PREHISTORIC HUNTING SITE OF VRETSIA/AYIOS IOANNIS-RHOUDIAS IN THE TROODOS MOUNTAINS, 2014" adlı bir basın bülteninde bildirilen OSL (Optik Uyarmalı Lüminesans) tekniği ile saptanmış tarihten elde edilmiştir. Taş endüstrisinin de Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik A olduğu belirtilmiştir.

¹² EFSTRATIOU vd. 2012: 12-15; SIMMONS 2013: 147-8; 2009: 2-4; KNAPP 2013.

¹³ McCARTNEY 2017: 49.

¹⁴ MANNING vd. 2010: 698-9.

¹⁵ McCARTNEY & PELTENBURG 2000: 8-9; VIGNE vd. 2011b: 256-8; 2012: 8445-6.

¹¹ This dating comes from OSL date reported in a "press release" of the Department of Antiquities of Cyprus, "EXCAVATIONS AT THE PREHISTORIC HUNTING SITE OF VRETSIA/AYIOS IOANNIS-RHOUDIAS IN THE TROODOS MOUNTAINS, 2014". The lithic industry is also said to be PPNA.

¹² EFSTRATIOU et al. 2012: 12-15; SIMMONS 2013: 147-8; 2009: 2-4; KNAPP 2013.

¹³ McCARTNEY 2017: 49.

¹⁴ MANNING et al. 2010: 698-9.

¹⁵ McCARTNEY & PELTENBURG 2000: 8-9; VIGNE et al. 2011b: 256-8; 2012: 8445-6.

¹⁶ PELTENBURG et al. 2000: 844; 2001: 37.

¹⁷ GUILAINE 2003: 86.

¹⁸ TODD 2005: 381.

¹⁹ SIMMONS 2012.

²⁰ ŞEVKETOĞLU 2017.

²¹ ASTRUC & BRIOIS 2011: 77, 82-3.

Peltenburg ve meslektaşları¹⁶ tarafından ‘Cypro-B (E, M, and L)’ adı verilen [Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B (E, M ve L)] Kıbrıs’daki ilk kalıcı çiftçilerin evresi, MÖ yaklaşık 8500’den MÖ 7000’e kadar uzanır. Shillourokambos¹⁷ Mylouthkia kazılarıyla ve Tenta’da¹⁸ derinde bulunan bir tabakanın kronolojik olarak yeniden değerlendirilmesiyle 1990’larda anlaşılmıştır. Ais Giorkis (veya Yiorkis)¹⁹, Akantou-Tatlısu²⁰ ve Akrotiri-Yerleşmesi 23 bu evreye aittir. Olasılıkla çağdaşları olan bir düzineden fazla yerleşme de Shillourokambos’un hemen yakınında yürütülen yüzey araştırmalarının sonucunda tespit edilmiştir²¹.

Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik (Cypro-PPN) evresi kalibre edilmiş MÖ 9. bin yıl ortalarında kurulmuş olan Shillourokambos, Tenta ve Mylouthkia çağdaş yerleşmeleriyle göze çarpmaktadır²². Bu evre anakaradaki Erken Çanak Çömleksiz Neolitik (PPNB) ortaları ve karma çiftçilik sisteminin ilk ortaya çıktığı Üst Orta Fırat (Nevalı Çori) ve bunun ilk yayıldığı yerlerle çağdaştır²³.

Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B evresini MÖ yaklaşık 7000-6000/5500’e tarihlenen (Son PPNB) ve ‘Hirokitya’ olarak bilinen kültürel açıdan farklı (halen aseramik olmakla birlikte) bir tabaka izler. Adını bulunduğu yerden alan yerleşmeye ek olarak bu evrenin merkezi yerleşmeleri Troulli, Cape Andreas Kastros ve Petra Tou Limniti’dir²⁴. Bunların yeni bir yerleşme evresini temsil ettikleri gözlenmiştir. Yalnızca Tenta ve Ais Giorkis bir önceki dönemden beri sürekli iskan edilmiştir (Fig. Tablo 2).

Kültürel Bağlam

Anakanın kıyısız insan toplulukları görülüyor ki adaya yeterince aşınadılar, bu yüzden göç onlar için cazip hale gelmişti. Yerleşmeden önce içme suyu kaynakları, doğal kaynaklar, ekilebilir alanlar, yerli halk vb. gibi bir çok bilgiye önden sahip olmaları gerekirdi, bu aşinalık gidiş-dönüş yolculukla edinilebilecek cinsten bilgilerle olacak gibi değildir. Bu durum artık Çanak Çömleksiz Neolitik B yerleşmelerin keşfiyle kuşkuya yer bırakmayan bir biçimde teyit edilmiştir.

¹⁶ PELTENBURG vd. 2000: 844; 2001: 37.

¹⁷ GUILAINE 2003: 86.

¹⁸ TODD 2005: 381.

¹⁹ SIMMONS 2012.

²⁰ ŞEVKETOĞLU 2017.

²¹ ASTRUC - BRIOIS 2011: 77, 82-3.

²² bkz. fig. 2 in PELTENBURG vd. 2000: 846; KINNAIRD vd. 2007: tablo 1; SIMMONS 2009: 3.

²³ PETERS vd. 2005; BODET 2012: 205-9, 2017.

²⁴ LE BRUN 1989: 161.

²⁵ SIMMONS 2013: 149.

²⁶ EFSTRATIOU 2012; VIGNE vd. 2011a: 14.

²⁷ bkz. fig. 4 in PELTENBURG vd. 2001: 41.

²⁸ McCARTNEY & PELTENBURG 2000: 8-9.

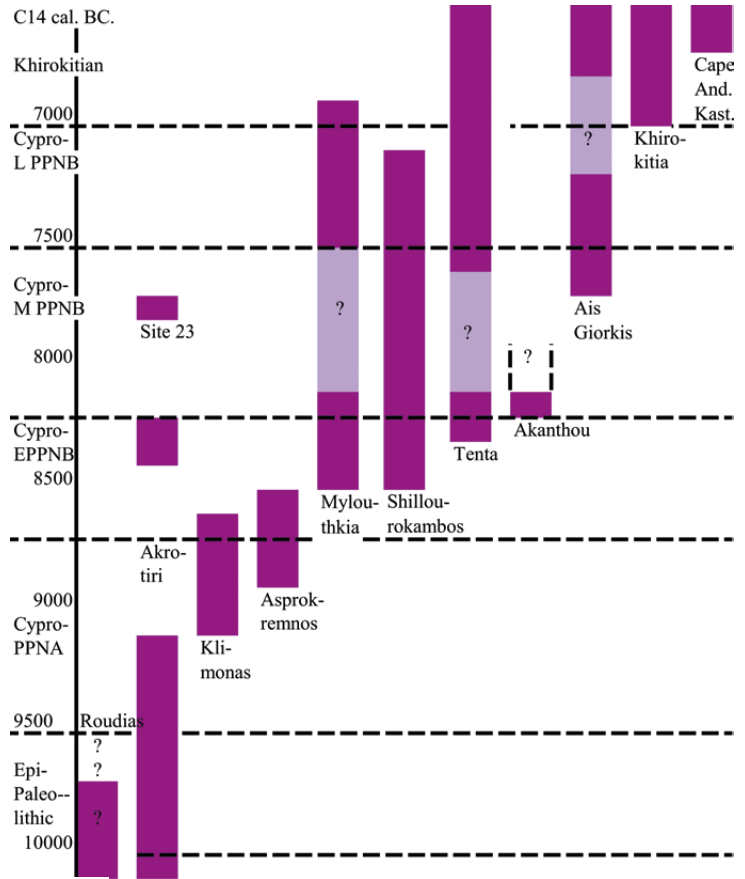

Fig. 3: Metinde adı geçen C-14 ile tarihlenen yerleşmelerin yaklaşık kronolojisi.

Fig. 3: Approximate chronology of C-14 dated sites mentioned in the text.

Akrotiri’de bulunan mikrolitler Epipaleolitik anakaradakilere farklı değildir²⁵, ve Asprokremnos tabakasının tek yönlü dilgisi iyi bir Çanak Çömleksiz Levant Neolitik A tipi üretimi göstermektedir²⁶. Shillourokambos tabakası sırasındaki kültür toprağında Doğu Akdeniz ülkeleriyle bağlantıların görece sık olduğu gözlenmektedir. Peltenburg’un terminolojisinin gösterdiği gibi çağdaş Doğu Akdeniz’le özellikle de Fırat Nehri vadisiyle kültürel paralellik, Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B evresinin büyük bir bölümünde güçlü bir şekilde devam etmiştir: yerleşmenin organizasyonu²⁷, çift vurma düzlemlerli çekirdek taş teknolojisi, obsidiyen ve tarım ürünü cinsleri bu tip örneklerdir²⁸.

Görece daha az miktarda olmakla birlikte, Kapadokya obsidiyenini Shillourokambos'un tüm farklı evrelerinde²⁹ Anadolu ile düzenli fiziksel temasın temel kanıtını oluşturur. Aslında, obsidiyen önemli miktarlarda mevcut olduğu sürece Kıbrıs'ın maddi kültürü anakaradakine çok benzer bir şekilde devam etmekte, taş endüstrisinin evrimindeki en küçük değişimleri dahi yansıtmaktadır³⁰. Ancak önemli bir kültürel farklılık dikkati çekmektedir: Fırat vadisinde dikkörtgen mimari yaygınlaşırken, Kıbrıs'da ve aynı şekilde Orta Akdeniz'in merkezinde dairesel mimari devam etmektedir³¹.

Bu durum, bunu izleyen Hirokityan döneminde taş endüstrisinde³², köy yerleşiminde ve diğer mimari özelliklerde³³ gözlemlendiği gibi, Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B geçmişinden farklı bir kültür oluştuğunda³⁴ gelişme göstermektedir. Çanak çömlek teknolojisinin çok geç gelişi ve obsidiyenin hemen hemen hiç var olmaması anakarayla olan bağlantıların sert bir şekilde azaldığını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

Göçün Çıkış Noktası

Kıbrıs'ta yerleşimin başlangıcı Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B'nin keşfinden önce zaten tartışma konusuydu, bu tartışma henüz çözüme kavuşmamış durumdadır³⁵. Büyük ölçüde yukarıda belirtilen kültürel paralellerin desteklediği önceki bir araştırmada³⁶ Merkez Levant'ın kuzeyindeki kıyı şeridi göçmenlerin en olası çıkış noktası olarak tanımlanmıştır. Aslında zamanında uzunca bir süre yerleşilmediği düşünülen erken Neolitik kıyusal topoğrafyayı en iyi şekilde açıklayan Kıbrıs verileridir. Merkezi Levant yerleşmesi Tell Aswad ilk tarımcılara atfedilerek bir ara Çanak Çömleksiz Neolitik A'ya tarihlenmiş³⁷, ancak sonradan karşı çıkmıştır³⁸, şimdi ise yeni Kıbrıs malzemelerine dayanarak yeniden değerlendirildiğinde Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik A göçmenlerinin çıkış noktası olması olasıdır.

Adanın kuzeyinde yazarın bilgisine göre Akanthou/Tatlısu Erken Orta Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B'ye güvenli bir şekilde tarihlenebilen kazılmış tek yerleşmedir, diğer yandan Petra tou Limniti, Troulli, Cape Andreas Kastros daha geç Hirokitya dönemine tarihlenmiştir. Akanthou'nun konumunu belirli bir işleve borçlu olduğu görülmektedir: özellikle adada bulunan

The 'Cypro-PPN' phase is marked by the approximately contemporaneous foundations of Shillourokambos, Tenta, and Mylouthkia around the middle of the 9th millennium BCE cal²². This phase is contemporary with the middle of the Early PPNB on the mainland, and with the original appearance of the mixed-farming system in the Upper Middle Euphrates (Nevalı Çori) and with its first diffusions²³.

The Cypro-PPNB phase is followed by a culturally distinct (though still aceramic) horizon, dated approximately to 7000-6000/5500 BCE (Final PPNB) and known as the 'Khirikitian'. In addition to the eponymous site, the main sites of this phase are Troulli, Cape Andreas Kastros, and Petra Tou Limniti²⁴. They seem to present a new phase of settlement. Only Tenta and Ais Giorkis were continuously inhabited following the previous period (see Fig. 2).

The Cultural Context

The coastal communities of the mainland were obviously familiar enough with the island that migrating appealed to them. A whole set of information had to be known about the local conditions prior to settling, like the sources of drinking water, the natural resources, cultivable land, indigenous people, etc.; and such familiarity is not the matter of a round-trip. This is now confirmed beyond doubt by the discovery of several pre-PPNB sites.

The microliths found at Akrotiri do not depart from those of the Epipaleolithic mainland²⁵, and the unidirectional blade of the Asprokremnos layer show a good Levantine PPNA type production²⁶. During the Shillourokambos horizon, the material culture shows that connections with the Levant seem to have been relatively frequent. As indicated by Peltenburg's terminology, the cultural parallel with contemporaneous Levant, and particularly with the Euphrates river-valley, remain very strong throughout most of the Cypro-PPNB phase; settlement organization²⁷, bipolar naviform lithic technology, obsidian, and the farmed resources are such examples²⁸.

Although found in relatively low quantities, the presence of Cappadocian obsidian, in all the various phases of Shillourokambos²⁹, constitutes material proof of regular physical contacts with Anatolia. In fact, as long as obsidian is present in significant quantities, the Cypriot material culture remains very similar to that of the mainland, reflecting even slight variations in the evolution of the lithic industry³⁰.

²² see. fig. 2 in PELTENBURG et al. 2000: 846; KINNAIRD et al. 2007: table 1; SIMMONS 2009: 3.

²³ PETERS et al. 2005; BODET 2012: 205-9, 2017.

²⁴ LE BRUN 1989: 161.

²⁵ SIMMONS 2013: 149.

²⁶ EFSTRATIOU 2012; VIGNE et al. 2011a: 14.

²⁷ see. fig. 4 in PELTENBURG et al. 2001: 41.

²⁸ McCARTNEY & PELTENBURG 2000: 8-9.

²⁹ GUILAINE 2003: 92-3.

³⁰ PELTENBURG - MCCARTNEY 2000: 844.

²⁹ GUILAINE 2003: 92-3.

³⁰ PELTENBURG - MCCARTNEY 2000: 844.

³¹ STORDEUR vd. 2010.

³² COQUEUGNIOT 2003: 383.

³³ SIMMONS 2009: 4.

³⁴ TODD 1987: 179; LE BRUN 2001: 53; PELTENBURG vd. 2000: 489; GUILAINE 2003: 84, 93.

³⁵ KNAPP 2002: 82; CHERRY 1990: 194; LE BRUN 1989: 166-7.

³⁶ BODET 2017.

³⁷ CONTENSON vd. 1979: 15.

³⁸ STORDEUR vd. 2010: 41-2.

diğer yerleşmelerle karşılaştırıldığında Peltenburg vd.'larının deyimiyle "olağanüstü miktarlarda" 5000 parça obsidiyen³⁹ çıkarılmıştır⁴⁰. Bu obsidiyen Kapadokya (Göllü Dağ) bölgesindeki bilinen kaynaklardan, Kaletepe atölyesinden bilinenlere çok benzeyen aletlerle elde edilmiştir. Akanthou olasılıkla Çukurova Ovası'ndan⁴¹ taşınan Orta Anadolu'ya en yakın noktada bulunması nedeniyle bölgesel bir obsidiyen (gereksiz yüklerin taşınmasını azaltmak için bitmiş ürünler olarak) yeniden dağıtım merkezi olmalıdır. Buradan Neolitik ilişkilerin 'arz ve talep' ilkesine uygun olarak işlediği anlamı çıkarılmamalıdır; devlet-öncesi toplumsal etkileşimler genellikle akrabalık veya gruplararası evliliklere dayanmaktadır, büyük olasılıkla obsidiyenin de izlemiş olduğu yol da budur⁴². Aynı zamanda Kyrenia dağ silsilesinin dik olmasından ada merkezine erişimi zorlaştırdığından adadaki diğer konumlara yeniden dağıtımın adanın kıyısı boyunca yapılmış olabileceğinin belirtilmesi gerekir; örneğin Asprokremnos, asla obsidiyen ağına girmemiştir⁴³.

Şevketoğlu⁴⁴ ilginç bir şekilde adanın güney bölgesindeki Neolitik yerleşmelerin çoğunun (Klimonas, Mylouthkia, Shillourokambos, Tenta, Asprokremnos,

One major cultural difference may however be noted. While rectangular architecture has become widespread in the Euphrates valley, circular architecture continues on Cyprus, as it does in the Central Levant³¹.

This situation evolves during the following Khirokitian period, when a distinctive culture develops from the Cypro-PPNB background³², as seen with the lithic industry³³, the village layout, and other architectural features³⁴. The very late arrival of the ceramic technology and the near absence of obsidian indeed show that the frequency of the connections with the mainland has declined sharply.

The Origin Of The Migration

The origin of the colonization of Cyprus was already feeding a debate before the discovery of the Cypro-PPNB phase, and it is not closed yet³⁵. A previous investigation³⁶, backed notably by the cultural parallels mentioned above, designated the coastal band of the North-Central Levant as the most likely point of departure for the migrants. It is in fact the Cypriot data that best enlightens the early Neolithic landscape of the littoral, long thought to be unsettled at the time. The PPNA date once attributed to early agriculturalists in the Central Levant site of Tell Aswad³⁷ but

Ais Giorkis) karadan içerilere doğru, denizden biraz uzakta olduğunu belirtmiştir. Kuzeyde ise bunun aksine yerleşmelerin hepsi doğrudan deniz kıyısında yer almaktadır. Holosen döneminin başlangıcında yükselen deniz seviyesinin Kyrenia silsilesinin doğrudan denizle bulunduğu kuzeyden ziyade daha düz olan güneyde daha büyük kara parçalarını (ve orada bulunan erken Neolitik yerleşmeleri) sular altında bırakmış olabileceği gözardı edilemez. Bununla birlikte, bu yerleşme dağılımı yine de merak uyandırmaktadır. Öyle görünüyor ki Levant çiftçileri daha ziyade iç bölgelerde bulunan tarıma elverişli alanlara yerleşirken, Caneva'nın⁴⁵ sözünü ettiği Kapadokya ile ilişkisi bulunan en az yarım düzine yerleşmenin bulunduğu Çukurova kıyılarından gelen balıkçılar, kuzey kıyısında limanlar kurmuştur⁴⁶.

II-GEÇİM EKONOMİSİ

Epipaleolitik/Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik A

Yiyecek kalıntıları ufak tefek istisnalar dışında MÖ 10. binyıla kadar adanın nüfusunu oluşturan yegane büyük memelilerin cüce filler ve cüce su aygırları olduğunu Pleistosen dönemi kalıntılarıyla ortaya koymuştur (220 000 kemik).

later contested³⁸ is now, in regard to the new Cyprus material, being given a fresh look, notably as a likely region of origin for the Cypro-PPNA migrants.

In the North of the island, to the author's knowledge, Akanthou/Tatlısu is the only excavated site securely dated to the Cypro E/M PPNB, while Petra tou Limniti, Troulli, and Cape Andreas Kastros seem to be of a later, Khirokitian, date. Akanthou seems to owe its location to a specific function: 5000 pieces of obsidian have been retrieved³⁹, i.e. "prodigious quantities", especially compared to other sites on the island, according to Peltenburg *et al*⁴⁰. The obsidian originates from well-known sources in Cappadocia (Göllü Dağ), with tools very similar to those known at the local Kaletepe workshop. Located at the closest point to Central Anatolia, where it was possibly transited by the Çukurova plain⁴¹, Akanthou appears to be a regional redistribution centre of obsidian (as finished products, so as to reduce the transportation of useless loads). By saying this, it is not suggested that Neolithic interrelations were working on the 'supply and demand' pattern. Pre-state social interactions are generally based on kinship or intermarriages, and this is probably the path obsidian was taking⁴².

³⁹ ŞEVKETOĞLU 2017: 17.

⁴⁰ PELTENBURG vd. 2001: 42; ayrıca bkz. LE BRUN -& DAUNE- LE BRUN 2009: 77, not 26.

⁴¹ BRIOIS vd. 1997: 111.

⁴² FOREST 1996: 32.

⁴³ McCARTNEY 1998: 85; MANNING vd. 2010: 703.

⁴⁴ ŞEVKETOĞLU 2017: 19

⁴⁵ CANEVA 2012: 1

⁴⁶ BAR-YOSEF vd. 2012.

³¹ STORDEUR et al. 2010.

³² TODD 1987: 179; LE BRUN 2001: 53; PELTENBURG et al. 2000: 489; GUILAINE 2003: 84, 93.

³³ COQUEUGNIOT 2003: 383.

³⁴ SIMMONS 2009: 4.

³⁵ KNAPP 2002: 82; CHERRY 1990: 194; LE BRUN 1989: 166-7.

³⁶ BODET 2017.

³⁷ CONTENSON et al. 1979: 15.

³⁸ STORDEUR et al. 2010: 41-2.

³⁹ ŞEVKETOĞLU 2017: 17.

⁴⁰ PELTENBURG et al. 2001: 42; see also. LE BRUN -& DAUNE- LE BRUN 2009: 77, note 26.

⁴¹ BRIOIS et al. 1997: 111.

⁴² FOREST 1996: 32.

Çevresindeki anakarada çok uzun süredir soyları tükenmişken, bu hayvanlar adada onları avlayacak yırtıcıların (predator) yokluğu nedeniyle iyi bilinen genetik bir küçüleme olayından etkilenmişlerdir. Daha geç dönem yerleşmelerde hiç bulunamamaları bu endemik faunanın soyunun tükenişinin aşırı avlanma nedeniyle oluştuğunu, bunun da avcılarının adadan ayrılmasının nedeni olabileceğini göstermektedir⁴⁷. Bu senaryo oldukça fazla tartışılmıştır⁴⁸, Davis⁴⁹ soyun tükenişinin nedeni olarak daha ziyade anakaradan getirilen yaban domuzuyla rekabeti görmektedir. Pleistosen faunanın yanısıra çok az miktarlarda olmakla birlikte domuz ve geyik (sırasıyla 14 ve 4 kemik) aslında yerleşmede mevcuttur. Aetokremnos domuzu küçük boyutlardadır ve olasılıkla benzer morfolojiye sahip Doğu Akdeniz Bölgesi'nden gelmiştir⁵⁰. Avcı-toplayıcılar tarafından getirilmiş olmaları güçlü bir olasılıktır ve kolajenle yakın zaman önce yapılan tarihlleme 10. binyıl tarihini teyit etmiştir (MÖ. 9700).

Daha sonra Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik A'da Asprokremnos ve Klimonas'da küçük domuz açık farkla baskın hayvansal gıda olmuştur (%93, 3). Bu tür adaya mükemmel bir uyum sağlamış olmalıdır. Bu hayvanlar Vigne ve meslektaşlarına göre⁵¹ ilk Epipaleolitik göçmenlerin getirmiş oldukları domuzların soyundan olmalıdır, ancak Levant'tan sürekli olarak yapılan ithalatların bunlara eklendiği gözardı edilemez. Sürüler halinde mi bulunduruldukları yoksa avlanmak üzere doğaya mı bırakıldıkları (yaşlı bireylerin kesim sıklığının gösterebileceği gibi) bilinmemektedir. Her halükarda salt getirilmeleri bile zamanında tartışmalı olarak görülen Rosenberg *vd.* 'larına ait⁵² bir iddiaya uyacak şekilde bir nevi insan kontrolü olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kontrolün derecesi kesinlikle nüfusun büyümesiyle birlikte artış göstermiştir⁵³.

Klimonas'da ithal emmer buğdayı mevcuttur. Buğdayın evcilleştirilmiş olup olmadığı belirsizdir; ancak yerleşmede bulunan saman miktarı ve tahılın işlendiğine dair çeşitli izler (silika parlaklığı olan orak dılgileri, öğütme taşları gibi) buğdayın da arpayla birlikte tarımı yapılmış olabilir. Bu gerçekten önemlidir çünkü güneybatı Asya'daki bilinen ilk evcilleştirme öncesi tahıl yetiştirme izleri (MÖ 9500, Jerf el Ahmar) Klimonas'dan sadece birkaç yüzyıl öncesine tarihlenir⁵⁴.

Let's also note that the redistribution to other locations on the island may have been done along the coast of the island, as the abrupt Kyrenia chain renders difficult the access to the centre of the island. Asprokremnos, for example, never entered the obsidian network⁴³.

Interestingly, Şevketoğlu⁴⁴ notes that most of the early Neolithic sites in the southern part of the island (Klimonas, Mylouthkia, Shillourokambos, Tenta, Asprokremnos, Ais Giorkis) are situated some distance inland. By contrast, in the north the sites are all located directly on the seashore. We cannot disregard the fact that the rising sea level at the beginning of the Holocene may have submerged larger stretches of land (and their early Neolithic sites) in the flatter south than in the north, where the Kyrenia range falls directly into the sea. Nevertheless, this site distribution is still intriguing. It is as if northern Levant farmers chose the sites best suited for agriculture, rather inland, while fishermen from the Çukurova shore, where Caneva⁴⁵ mentions at least half a dozen sites, established harbours on the northern shore in contact with Cappadocia⁴⁶.

II - THE SUBSISTENCE ECONOMY

Epip/Cypro-PPNA

The food remains show that with minor exceptions, the only big mammals that populated the island up to the 10th millennium were the pygmy elephants and the pygmy hippopotami (220 000 bones), relics of the Pleistocene era. Long absent from the surrounding mainland, they had undergone a well-known genetic phenomenon of dwarfism due to the lack of predators on the island. Being totally absent from later sites, it has been suggested that the extinction of this indigenous fauna was due to over-hunting, and that this could have been the cause of the hunters' departure from the island⁴⁷. This scenario is highly debated⁴⁸ and Davis⁴⁹ rather sees the extinction as the product of a competition with feral swine imported from the mainland. Alongside the Pleistocene fauna, swine and deer are indeed present on the site, though in marginal quantities (respectively 14 and 4 bones). Aetokremnos swine is small in size and probably came from the Levant, where they have a similar morphology⁵⁰. Their transfer by hunter-gatherers is probable, and a recent dating of collagen confirmed a 10th millennium date (9700 BCE).

Later on, at Cypro-PPNA Asprokremnos and Klimonas, the small swine is by far the dominant food animal (93, 3 %). The adaptation of this species to the island must have been excellent. These animals are supposed by Vigne *et al.*⁵¹ to have been the descendants of swine brought by the first Epipaleolithic migrants, but it cannot be excluded that imports from the Levant were continuously added. It is not clear whether they were herded or released into the wild to be hunted (as the frequent slaughtering of old individuals could indicate).

⁴⁷ SIMMONS 1999, 2000: 11; VIGNE - BUITENHUIS 1999: 50; KNAPP 2002: 81.

⁴⁸ SIMMONS 2013.

⁴⁹ DAVIS 2003: 259.

⁵⁰ HELMER 1989: 112-5; 1992: 97.

⁵¹ VIGNE *vd.* 2017: 21.

⁵² ROSENBERG *et al.* 1998.

⁵³ MANNING *vd.* 2010: 698; VIGNE *vd.* 2011a: 3, 11; 2012: 8446-7, 2009: 1-3; SIMMONS 2009: 4; MCCARTNEY *vd.* 2007: 36.

⁵⁴ WILLCOX - STORDEUR 2012.

⁴³ McCARTNEY 1998: 85; MANNING *et al.* 2010: 703.

⁴⁴ ŞEVKETOĞLU 2017: 19.

⁴⁵ CANEVA 2012: 1.

⁴⁶ BAR-YOSEF *et al.* 2012.

⁴⁷ SIMMONS 1999, 2000: 11; VIGNE - BUITENHUIS 1999: 50; KNAPP 2002: 81.

⁴⁸ SIMMONS 2013.

⁴⁹ DAVIS 2003: 259.

⁵⁰ HELMER 1989: 112-5; 1992: 97.

⁵¹ VIGNE *et al.* 2017: 21.

Araştırmacılara göre Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik A topluluklarının durumu “avcı-toplayıcılarla”⁵⁵ veya “yerleşik köylüler” - “avcı-çiftçiler”⁵⁶ olarak farklı şekilde değerlendirilmektedir. O dönemde adada birkaç domuz ve arpanın dışında Bereketli Hilal’de önceden evcilleştirilen hayvan ve bitkilerin hiçbirinin doğal halde bulunmayışı önemlidir⁵⁷. Bu nedenle çiftçiliğinin adada bağımsız olarak icat edilmiş olma olasılığı yoktur⁵⁸. Buradan şu basit sonuca ulaşılabilir: Doğal kaynaklar bakımından yoksul olan bu adaya yerleşme kararı veren topluluklar çoktan güvenilir bir tarım deneyimine sahiptiler. O nedenle adayı çekici kılan önemli nedenlerden birinin adadaki tarım yapılabilir toprakların varlığı olduğu rahatlıkla öne sürülebilir.

Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B

Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B yerleşmeleri 9. binyılın ortalarında kesinlikle terkedilmiştir ve adayı o dönemde altüst eden ekonomik modelin özünde yerel olmadığı anlaşılmaktadır. Anakaradan gelen ve hem toprağı işleyip hem de hayvancılık yaparak artık kalıcı bir üretim kapasitesi oluşturmuş olan deneyimli çiftçiler adada kalıcı olarak yerleşebildiler ve bunu yeni yerleşmeler kurmak suretiyle yaptılar. Çok çeşitli “küçük

In any case, their mere transfer implies some form of anthropological control, paralleling a claim by Rosenberg *et al*⁵², controversial at the time.

The degree of this control certainly increased as the population grew⁵³. Imported emmer wheat is present at Klimonas. The domestic or wild status is unclear but given the amount of chaff and the traces of cereal processing (glossed sickle blades, querns), it must have been cultivated along with barley. This is significant, as the first known traces of pre-domestic plant cultivation in southwest Asia (9500 BCE, Jerf el Ahmar) predate Klimonas by only a few centuries⁵⁴. According to specialists, the status of Cypro-PPNA communities differs between “foragers”⁵⁵ and “established villagers” / “hunter-cultivators”⁵⁶.

It is significant that, apart from a few swine and barley, none of the resources pre-domesticated in the Fer-

ölçekli çiftçilik aletleri”nin (oraklar, öğütme taşları, havanlar) yanısıra morfolojik olarak evcil olan emmer buğdayı ve einrkorn buğdayı Mylouthkia’nın en erken tabakalarından başlayarak var olmuşlardır⁵⁹. Bu durum⁶⁰, büyük olasılıkla bu türlerin adaya evcil olarak getirilmiş olduklarını göstermektedir; bu sıralarda anakarada bitki evcilleştirmesinin henüz başlamakta olduğunu anımsamakta fayda var⁶¹. Kabuksuz arpanın morfolojisi Shillourokambos’un ilk tabakalarında yabancıdır, bu da endemik türlerin yetiştirilmek amacıyla getirilmiş olabileceğini ortaya koyar⁶². Örneğin Tell Aswad ve Tell Ain el Kerh gibi ilk tarım topluluklarının klasik malzemelerinden bezelye, keten/kendir, mercimek, antep fıstığı, yemişler, kökler, yumru kökler gibi yenilebilecek birçok bitki de kıyısal anakaradan taşınmıştır⁶³.

Shillourokambos ve Mylouthkia’da etle beslenme düzeni önem sırasına göre ağırlıklı olarak domuz, ge-yik, keçi ve sığira dayanır. Domuzun Çanak Çömleksiz Neolitik A’dan kalan endemik bir tür mü olduğu, dış kaynaklı mı veya her ikisinden de mi olduğu belirsizdir. Ancak diğer sürü hayvanları adaya taşınmıştır. Alage-yiğın taşınmasından sonra doğaya serbest bırakıldığı düşüncesi yaygındır⁶⁴.

tile Crescent at that time were naturally present on the island⁵⁷. This excludes a local invention of farming⁵⁸. The conclusion is rather straightforward: it is because they possessed a reliable form of agriculture that communities decided to settle on an island deprived of abundant natural resources. It is therefore possible to hypothesize that the presence of arable land may have been one of the main forces attracting them.

Cypro-PPNB

The Cypro-PPNA sites were definitely abandoned by the middle of the 9th millennium BCE, and the economic model that storms the island at that time does not seem to be intrinsically local. The experienced mainland farmers, who now composed a stable unit of production with both cultivation and herding, could settle permanently on the island, and did so on new sites.

⁵⁵ MANNING vd. 2010: 704.

⁵⁶ VIGNE vd. 2012: 8445; 2017.

⁵⁷ PELTENBURG vd. 2000: 850.

⁵⁸ KNAPP 2002: 81; SIMMONS 2000: 11; LE BRUN 1989: 161.

⁵⁹ Shillourokambos’daki bitki kalıntıları kötü tafonomik koşullar nedeniyle net bir tanımlama yapılmasına izin vermemektedir, analiz yapı malzemelerinde kalan izler üzerinde yapılmıştır (Willcox 2011: 570).

⁶⁰ PELTENBURG 2001: 42-6, 57; SIMMONS 2009: 4.

⁶¹ WILLCOX 2011: 569.

⁶² GUILAINE 2003: 96; WILLCOX 2003: 235; 2011: 573.

⁶³ SAVARD et al. 2006; MCCARTNEY - PELTENBURG 2000: 10.

⁶⁴ Davis (2003: 260) geyiğın “parklarda çevrili tutulmasının kolay olduğunu” düşünse de, bu türün davranış özelliklerinin genellikle evcilleştirmeye uygun olmadığı düşünülmemektedir ve Neolitik dönemde hiç bir yerde bilinmemektedir (Croft 2005: 356). Kıbrıs’ta demografik profili “erişkinlerin tercihi itlafı” ile tutarlılık göstermektedir (Vigne & Buitenhuis 1999: 51-3), bu da yaban ortamda popülasyonun çoğalmasına yönelik bir endişeyi gösterir. Evcilleştirilen bazı hayvanlar da hayvanlar arasında kolayca yayılabilecek hastalık (epizooty) durumunda bir rezerv oluşturmak amacıyla doğaya salınmış olabilir (Ducos 2000).

⁵² ROSENBERG et al 1998.

⁵³ MANNING et al. 2010: 698; VIGNE vd. 2011a: 3, 11; 2012: 8446-7, 2009: 1-3; SIMMONS 2009: 4; MCCARTNEY et al. 2007: 36.

⁵⁴ WILLCOX - STORDEUR 2012.

⁵⁵ MANNING et al. 2010: 704.

⁵⁶ VIGNE et al. 2012: 8445; 2017.

⁵⁷ PELTENBURG et al. 2000: 850.

⁵⁸ KNAPP 2002: 81; SIMMONS 2000: 11; LE BRUN 1989: 161.

Sığırlarda ise olağandışı bir durum vardır. Shillourokambos'un erken tabakalarında sığır, besi hayvanlarının %8'ini oluştururken, hızla yalnızca %1'e düşmüştür.

Ais Giorkis'de %2'den az bir oranla temsil edilmektedir, diğer yandan Akanthou'da (Tatlısu) da bir adet sığır (*Bos*) kemiği bulunmuştur⁶⁵. Sığır, MÖ 8. binyılın sonunda Kıbrıs'ta gizemli bir şekilde yok olmuştur⁶⁶.

Hayvanların tamamı fiziksel açıdan yabandır, ancak insanların onları kontrol ettiğine dair izler tartışılmaz bir şekilde belirgindir⁶⁷: iskelet parçalarının oranı ve sürünün demografisi (genç erişkinlerin seçilerek kesilmesi), özellikle avlanan geyiklerin aksine, hayvancılığın varlığı konusunda çok az kuşkuya yer bırakır⁶⁸. Ayrıca, Shillourokambos'un ilk tabakalarından başlayarak, arkeolojik açıdan ağıla kapatıldıklarına dair ipuçları içi esasında ahşap bir çitle dolu olan boş büyük dairesel çizgiler, burada sürünün etrafını çeviren bir ağıl bulunduğu yönünde yorumlanmıştır⁶⁹.

Her ne kadar bu tür izlere pek rastlanmasa da süt ve geyik boynuzları gibi ikincil ürünler de ekonomide önemli bir rol oynamış olabilir⁷⁰. Burada bulunmalarının temel sebebi olmasa da, kesim izlerinden belli olduğu gibi tilki, köpek ve kedilerin yanısıra ara sıra kemirgenler de tüketilmiş olabilir⁷¹.

Sonuç olarak, ekonomik açıdan bakıldığında, karma çiftçilik uygulamasının varlığı hiç bir zaman kalıcı yerleşimler kurmayacak hatta kendi anavatanlarını terketme fikri veya dürtüsünü yaşamayacak olan Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B topluluklarına kanıt oluşturmaktadır.

HIROKİTYA

Hirokiya evresi ilk defa olarak anakaradan farklı, Kıbrıs'a özgü içsel dinamiklerle oluşmuş bir kültürel gelişim aşaması olarak karşımıza çıkar. Her iki dönemde de kapsadığı görülen Tenta ve Ais Giorkis dışında⁷², MÖ 7000'lere kadar önceki yerleşimlerin terkedilmesi ve yenilerinin kurulmasıyla birlikte bir yerleşim değişikliği olduğu anlaşılmaktadır. Bazı yerleşimler benzeri görülmemiş boyutlara ulaşarak (Hirokiya'da 26 000 m²) savunma sistemlerinin çıkışına tanıklık eder⁷³. Hirokiya'da insan kemiklerinde genetik çeşitlilik olmaması⁷⁴ Le Brun&Daune-Le Brun'un⁷⁵ Hirokiya'nın Kıbrıs dışındaki, hatta adadaki çağdaş yerleşimlerle bağlantısının ithal gelen hammaddelerin sayısının çok düşük olması ve, neredeyse sadece keçiye dayalı, aşırı tekdüzeleşmiş yiyecek üreticiliği modelinin de gösterdiği gibi çok kısıtlı olduğu yönündeki görüşlerini destekler. Düşük olması ve oldukça standartlaşmış besin üretiminin (neredeyse sadece keçiye dayalı) gösterdiği gibi çok nadir olduğu şeklindeki gözlemini destekler.

⁶⁵ SIMMONS 2009: 4-5.

⁶⁶ VIGNE - BUITENHUIS 1999: 51-4 + fig. 1; VIGNE vd. 2000: 94-5; CROFT 2005: 342-6; PELTENBURG vd. 2000: 850.

⁶⁷ Farklı, ancak geçerliliği kalmamış olduğu anlaşılan bir bakış açısı için bk. Horwitz vd. 2004.

⁶⁸ VIGNE vd. 2000: 91-3.

⁶⁹ GUILAINE 2003: 86.

⁷⁰ CROFT 2005: 342-59; VIGNE - HELMER 2007.

⁷¹ VIGNE - GUILAINE 2004: 259-66.

⁷² TODD 2005: xvii.

⁷³ LE BRUN 2001: 54-8; CAUVIN 1997: 222.

⁷⁴ CHERRY 1985: 25-6; LE BRUN - DAUNE-LE BRUN 2009: 77.

Along with the whole range of "small-scale farming tools" (sickles, grinding stones, pestles), morphologically domestic emmer and einkorn wheats are present from the earliest levels of Mylouthkia⁵⁹. This suggests⁶⁰ that they were probably brought in this state. It is worth recalling that at this time, plant morphological domestication was just starting on the mainland⁶¹. The hulled barley has a wild morphology in the first layers of Shillourokambos, suggesting that the endemic species could have been brought to cultivation⁶². A great many other food plants, such as peas, linseed/flax, lentils, pistachio, nuts, and roots/tubers, were also transported from the coastal mainland, where they were a classic component of proto-agricultural communities, for example in Tell Aswad and Tell Ain el Kerkh⁶³.

The meat diet of Shillourokambos and Mylouthkia relied on swine, deer, caprine, and cattle by order of importance. It is not clear whether the swine was endemic (relic of the Cypro-PPNA), exogenous, or both. But the other herd animals had been transported. The fallow deer is often believed to have been released into the wild upon transportation⁶⁴. The case of bovid is peculiar. In the early levels of Shillourokambos, cattle supplement the livestock up to 8 % but quickly drop to a mere 1%; at Ais Giorkis, cattle represents a proportion of less than 2 %, while Akanthou (Tatlısu) also has one *Bos* bone⁶⁵. Cattle disappears from Cyprus rather mysteriously at the end of the 8th millennium BCE⁶⁶.

While the animals are all physically wild, the indirect traces of anthropological control seem rather indisputable⁶⁷.

⁵⁹ Plant remains of Shillourokambos do not allow clear identification, due to bad taphonomic conditions, the analysis being performed on traces left in the building material (Willcox 2011: 570).

⁶⁰ PELTENBURG 2001: 42-6, 57; SIMMONS 2009: 4.

⁶¹ WILLCOX 2011: 569.

⁶² GUILAINE 2003: 96; WILLCOX 2003: 235; 2011: 573.

⁶³ SAVARD et al 2006; MCCARTNEY - PELTENBURG 2000: 10.

⁶⁴ Though Davis (2003: 260) considers that the deer is "easy to keep enclosed in parks", the behavioural characteristics of this species are generally considered to be unfit for domestication, and it is not known anywhere during the Neolithic (Croft 2005: 356). In Cyprus, its demographic profile is consistent with that of 'a preferential culling of adults' (Vigne & Buitenhuis 1999: 51-3), showing a concern for the reproduction of the population in the wild. Some domesticates may also have been released, maybe in order to constitute a reserve in case of epizooty (Ducos 2000).

⁶⁵ SIMMONS 2009: 4-5.

⁶⁶ VIGNE - BUITENHUIS 1999: 51-4 + fig. 1; VIGNE et al. 2000: 94-5; CROFT 2005: 342-6; PELTENBURG et al. 2000: 850.

⁶⁷ See Horwitz et al 2004 for a different but seemingly outdated perspective.

Aynı tahıllar, baklagiller ve hayvanlarla tarıma devam edilir, ancak Hirokitya’da kabuksuz buğday ve büyükbaş hayvan olmamasının yanısıra oldukça yüksek keçi (sürünün %80’i) einkorn ve çavdar oranları önceki yerel evrelerden ve çağdaş anakaradan ayrışma olduğunun işaretleridir⁷⁶. Hirokitya tabakası köylerin içe dönük olduğu görüntüsünü vermektedir. Keçi ve domuzlar yönetilebilse de⁷⁷, evcilleştirmeye dönük bariz morfolojik belirtileri pek göstermezler ve Shillourokambos’dakilerle aynı boydadırlar⁷⁸. Aynı durum boyu daha erken Shillourokambos, Klimonas ve Aetokremnos tabakalarındaki⁷⁹ ve Kuzeybatı Levant’taki yabancı muadillerinden⁸⁰ önemli oranda farklılık göstermeyen domuz için de geçerlidir. Koyunlara gelince, herhangi bir küçülme olmadığı gibi, Davis boylarında %5 oranında bir artış olduğunu saptamıştır⁸¹. Genç hayvanların temsilinin az olması avlanmanın yeniden başlaması olarak yorumlanmıştır⁸², ancak Hirokitya’da avcılıkla ilişkili aletlere rastlanmamıştır⁸³, ayrıca daima avlanan türleri mükemmel bir şekilde temsil etmiş olan geyik bu dönemde önemini yitirmiştir⁸⁴. Herşeyin ötesinde tüm Hirokitya evresinde-

The proportion of skeleton parts and the demographic pattern (culling of young adults), especially in contrast with those of the hunted deer, leave little doubt as to the practice of herding⁶⁸. Also, from the first level of Shillourokambos onwards, there is a rare archaeological hint of penning.

Large empty circular lines on the ground, originally filled with a wooden fence (of which 30 m were recovered), have been interpreted as enclosures for the herd⁶⁹.

Although such traces are hardly ever found, secondary products like milk and deer antlers may also have played a significant role in the economy⁷⁰. As cut marks seem to indicate, rodents, as well as foxes, dogs, and cats, might also have been occasionally consumed, although this could not be the primary reason for their presence⁷¹.

In conclusion, economically speaking, the practice of mixed-farming is evidence for Cypro-PPNB communities who, otherwise, would neither have established perennial settlements nor even have had the idea and impulse to leave their motherlands.

Khirokitian

The Khirokitian horizon displays an internal evolution from the preceding phase with, for the first time, the advent of a Cypriot cultural phase differing from

ki yoğun nüfusun et tüketimi için sadece av hayvanlarına güvenmiş olması akıl almaz bir durumdur.

Kıbrıs’ta Çiftçiliğin Ortaya Çıkmasıyla İlgili Sentez

Obsidyenin varlığı ve yukarıda belirtilen denizcilik tekniklerine olan hakimiyet gibi kültürel paralellerle bir arada düşünüldüğünde, zooarkeolojik kalıntılar Neolitik Dönemin başlarında anakarayla yoğun ilişkilerin olduğu sonucuna işaret eder. Aslında ilk göç eden toplumlar “beş tane toynaklı ve üç tane etobur” hayvan türünün neslini sürdürmesini sağlayacak birkaç hayvana güvenmiş olamaz⁸⁵. Evcilleştirilen sürülerin sayısında her tür azalma riskinin göz önüne alınmış olduğuna kuşku yok. Buna ek olarak, metal olmamasıyla boyutu sınırlanan teknelerin bir kerede büyük bir sürü taşıma olasılığı ortadan kalkmaktadır. Hiç bir uzmanın Nuh’un Gemisi modelini destekleme cesaretinde bulunmayacağı⁸⁶ ve tam tersine pek çok kez birkaç insan nesline yayılan toy (küçük) hayvanları yüklemeyi tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bu temasların kültürel bağları devam ettirdiği şüphe götürmez.

the mainland. Except for Tenta and Ais Giorkis, which seem to cover both periods⁷², by 7000 BCE there seems to have been a settlement reshuffling, with the abandonment of previous sites and the foundation of new ones. Certain sites reached unprecedented sizes (26 000 m² for Khirokitia) and witnessed the appearance of defensive systems⁷³. The lack of genetic variety in human bones at Khirokitia⁷⁴ support the observation by Le Brun & Daune-Le Brun⁷⁵ that the connections of Khirokitia with contemporary sites outside and even within Cyprus were rare, as shown by the extremely low frequency of exogenous raw materials and the very standardized food production (almost exclusively based on caprine). The same cereals, legumes, and animals continue to be farmed, but the lack of naked wheat and cattle in the Khirokitian, as well as (very) high relative proportions of caprine (up to 80 % of the herd), einkorn, and ryegrass, are marks of a divergence both from the preceding local phases and from the contemporary mainland⁷⁶. The picture given by the Khirokitian horizon is that of villages turned inwards.

Although caprine and pigs were managed⁷⁷, they still failed to display the clear morphological signs attributed to domestication, and present the same size as those of Shillourokambos⁷⁸.

⁷⁶ WILLCOX 2003: 237; LE BRUN - DAUNE-LE BRUN 2009: 74.

⁷⁷ CROFT 2005: 356.

⁷⁸ HORWITZ vd. 2004: 40.

⁷⁹ VIGNE vd. 2012: 8847

⁸⁰ HELMER 1989: 112-5

⁸¹ DAVIS 2003: 264

⁸² DUCOS 2000: 76

⁸³ ASTRUC - BRIOIS 2011: 88

⁸⁴ CROFT 2005: 356; DAVIS 1989: 207.

⁸⁵ VIGNE - CUCCHINI 2005: 190.

⁸⁶ PELTENBURG vd. 2001: 58; DUCOS 2000.

⁶⁸ VIGNE et al. 2000: 91-3.

⁶⁹ GUILAINE 2003: 86.

⁷⁰ CROFT 2005: 342-59; VIGNE - HELMER 2007.

⁷¹ VIGNE - GUILAINE 2004; 259-66.

⁷² TODD 2005: xvii.

⁷³ LE BRUN 2001: 54-8; CAUVIN 1997: 222.

⁷⁴ CHERRY 1985: 25-6.

⁷⁵ LE BRUN - DAUNE-LE BRUN 2009: 77.

⁷⁶ WILLCOX 2003: 237; LE BRUN - DAUNE-LE BRUN 2009: 74.

⁷⁷ CROFT 2005: 356.

⁷⁸ HORWITZ et al. 2004: 40.

Çiftçilerin Kıbrıs'a göçünün karma-çiftçilik sisteminin Orta Fırat havzasının merkezinden ilk yayılımından daha erken olmasa bile en azından bu dönemle çağdaş olduğunu belirtmekte fayda vardır⁸⁷.

Anadolu'da, örneğin Kapadokya'da yayılım genellikle yiyecek üreticiliğini yerel avcı-toplayıcıların benimseyerek, kendi ortamlarına ve toplumlarına uyarlamasıyla gerçekleşmiştir⁸⁸. Tam tersine, Kıbrıs fiziksel olarak tamamen çiftçilerin ele geçirdiği tek bölgedir. İzolasyonla birlikte yerel grupların olmaması, bu toplulukların gelişim sürecinin ana- karada bilinenlerle karşılaştırmalı olarak çalışılması yönünde benzersiz bir durum sunmaktadır. Kıbrıs'a getirilen grup türleri tam anlamıyla klasik "Anadolu-Mezopotamya" Neolitik çiftçilik modeli setinden (kurucu türler) oluşur⁸⁹: emmer buğdayı, einkorn buğdayı, arpa (+ mercimek, keten, fiğ gibi baklagiller), keçi, koyun, domuz ve büyükbaş hayvan⁹⁰. Bu nedenle anakara çiftçileri çiftçilik yaşam biçimlerinin hepsini bu kara parçasına taşımayı planlamıştır. Bu yüzden ada anakaranın bir uzantısı olarak, uzmanlaşmış bir yaşam modelinin yeniden yaratılacağı bir yer olarak ortaya çıkmıştır. Karaya bağlı bu üretim araçlarının hepsinin koloniyi kuranların öncelikle toprağın bakırlığından etkilendiğine dair ilk önsezimizi teyit ettiği görülmektedir. Göçün temel nedeninin anakarayı terk etmek olduğunu gösteren hiç bir bulguya rastlanmamıştır. Bu nedenle bağlar güçlü kalmaya devam etmiştir, bu da en küçük teknolojik gelişmelerin bile nasıl olup da anakara ve ada üzerinde neredeyse birbiriyle çağdaş olduğunu açıklamaktadır.

İki kara kütlesi arasındaki bu genel ekonomik benzerliğin gölgesinde Kıbrıs'ta hayvanların fiziksel olarak evcilleştirilmemiş olması ilginç bir aykırılık arz eder. İki veya üç binyıl sürede morfolojik etki olmaması, özellikle coğrafi izolasyonun sürünün yabani bireylerle genetik olarak karışmasının olanaksız olduğunu ifade edildiği bir kapsamda çelişkili bir durum yaratır. Tam tersine, Bereketli Hilal'de beslenen türlerin hepsinde Çanak Çömleksiz Neolitik B evresinin ortalarına kadar çoktan evcil morfolojiler gelişmişti⁹¹.

Vigne ve Buitenhuis'un⁹² düşüncesine göre Kıbrıs net bir "ön-evcilleştirme" örneğidir ve süresi (evcil türler ilk olarak Hirokitya evresinin ileri aşamalarında görülmektedir) Güneydoğu Asya'da başka yerlerde bilinenden çok daha uzundur.

Şu ana kadar arkeozoolojinin ikna edici bir açıklama bulamadığı anlaşılmaktadır.

The same goes for the swine, for which the size does not differ significantly from that of earlier Shillourokambos, Klimonas, and Aetokremnos horizons⁷⁹ nor from their wild counterparts in the NW Levant⁸⁰. As for the sheep, not only is there no evidence of downsizing, but a 5 % increase in size has been identified by Davis⁸¹. The weak representation of young animals has been interpreted as a resurgence of hunting⁸², but no tools related to hunting have been found at Khirokitia⁸³. Meanwhile, the deer, which had always embodied the hunted species *par excellence*, loses its importance throughout this period⁸⁴. It is, above all, inconceivable that the dense population of the entire Khirokitian sequence could only have relied on hunted animals for meat consumption.

Synthesis On The Emergence Of Farming In Cyprus

Along with cultural parallels, e.g. the presence of obsidian and the mastering of sea-faring technics presented above, the reviewed archaeozoological elements are a strong case in favour of frequent connections with the mainland during the Early Neolithic of Cyprus. Indeed, the first migrating populations could hardly have relied on a few animals to ensure the regeneration of "five species of ungulates and three of carnivores"⁸⁵. Any risk of a decline in the domesticated herds would certainly have been considered. In addition, the size of the ships, limited by the absence of metal, eliminates the possibility of a transfer of large herds at once. It seems that no specialist would venture to support the Noah's ark model⁸⁶ and, quite on the opposite, they appear to be in favour of a great many loadings of immature (small) animals, spreading over several human generations. These contacts surely maintained the cultural ties.

It is worthwhile to note that the migration of farmers to Cyprus was at least contemporary with, if not earlier than, the first diffusions of the mixed-farming system from the Middle Euphrates basin core⁸⁷. On the continent, in Cappadocia for example, diffusion happened generally through adoption by local hunter-gatherers⁸⁸, who ended up adjusting according to their own environment and social characteristics. By contrast, Cyprus is the only region that was physically entirely taken over by farmers. Along with the isolation, the lack of indigenous groups offers a unique context in which to study the way these communities evolved in comparison to those known on the mainland.

The panel of species brought to Cyprus is precisely the traditional set (the founder species) of the "Anatolian-Mesopotamian" Neolithic farming model⁸⁹: emmer, einkorn, barley (+ pulses like lentil, flax, vetches etc.), goat, sheep, pig, and cattle⁹⁰. The mainland farmers thus planned to transfer their entire farming way-of-life onto this piece of land.

⁷⁹ VIGNE et al. 2012: 8847.

⁸⁰ HELMER 1989: 112-5.

⁸¹ DAVIS 2003: 264.

⁸² DUCOS 2000: 76.

⁸³ ASTRUC - BRIOIS 2011: 88.

⁸⁴ CROFT 2005: 356; DAVIS 1989: 207.

⁸⁵ VIGNE - CUCCHINI 2005: 190.

⁸⁶ PELTENBURG et al. 2001: 58; DUCOS 2000.

⁸⁷ BODET 2012: 304-10.

⁸⁸ BAIRD et al. 2018: 1.

⁸⁹ BÖKÖNYI 1993.

⁹⁰ HARRIS 2002: 67.

⁸⁷ BODET 2012: 304-10.

⁸⁸ BAIRD vd. 2018: 1

⁸⁹ BÖKÖNYI 1993.

⁹⁰ HARRIS 2002: 67.

⁹¹ PETERS vd. 2005.

⁹² VIGNE - BUITENHUIS 1999.

Bunun nedeni evcilleştirmenin genetik değil ama, özünde toplumsal bir süreç olarak görülmesi gerekliliği olabilir. Bu aşamada toplulukların iç örgütlenmelerine odaklanan bir disiplinlerarası yaklaşım yardımcı olabilir.

III- KIBRIS'LA İLGİLİ TUHAFLIKLAR

Kıbrıs'ta 'sonu gelmeyen' ön-evcilleştirme

Koşullara bağlı olarak değişkenlik göstererek birkaç nesil sonrasında insan kontrolü altındaki bir hayvan sürüsü gözle görülebilir fiziksel değişikliklere, özellikle boyutlarında küçülmeye uğrar. Bu morfolojik evcilleşme süreci vücut (ve kafa) boyutu ya da boynuz şeklinden sorumlu olanlar gibi bazı genlerin elastikliğine dayalıdır ve bir süre sonra bu eğilimler tüm sürünün genomuna sıçrar⁹³. Yabani hayvanlarda bu süreç oldukça yavaş gelişir (Darwin'in doğal seçim yoluyla evrimi gibi), ancak evcilleşme olayında bu durum insanların titiz bir şekilde küçük-boyutlu ve zararsız damızlıkları seçmesi yoluyla bir hayli hızlandırılabilir⁹⁴. Hayvan seçiminde yeniden doğma hızı ve sistematizasyonu da üremenin yoğunluğunu artıran ya da engelleyen toplumsal girdilere bağlıdır. Bu yüzden,

The island was thus conceived as an extension of the mainland, a place to reproduce a mastered model of life. With the means of production of this model based on land, all the elements seem to confirm our first intuition that the colonists were foremost attracted by the virgin land. Nothing seems to indicate that the primary reason for the migration would have been to quit the mainland. The ties thus remained strong, explaining how even the slightest technical developments on the mainland and on the island are nearly contemporary.

In the shadow of this general economic parallel between the two land masses, the lack of physical domestication of animals in Cyprus offers an interesting discrepancy. The absence of morphological repercussion over two or three millennia is in contradiction to the practice of herding, as revealed by indirect evidence, especially in a context where geographical isolation implies the impossibility of the herd mixing genetically with wild individuals. In contrast, in the Fertile Crescent all herded species had already developed clear domestic morphologies by the middle of the PPNB⁹¹. In the opinion of Vigne & Buitenhuis⁹², Cyprus is a clear case of “**proto-domestication**”, and its length (the appearance of domestic morphologies seems to postdate the Khirokitian level) is far longer than what is known anywhere else in southwest Asia. So far, archaeozoology seems to have fallen short of

farklı bir amaçla hayvancılık yapan toplumlar arasında evcilleştirme hızında anlaşılabilir farklılıklar beklenir. Popülasyonu sadece beslemek için otlatılanlar yavaş bir genetik etkiyle gevşek bir üretim seviyesinde ilerler. Öte yandan, hayvanların üretim fazlasını elden çıkarmaya dayanan daha rekabetçi toplumsal ilişkiler içinde olanlar yoğun üretim ve sürü üzerinde daha hızlı genetik etkiye neden olur; bu tür karşılıklı ilişkiler etnolojide bilinmektedir⁹⁵. Fırat bölgesinde sürülerin hızlı evcilleşmesi ile uzaklardan gelen egzotik (ve tartışmaya açık bir şekilde prestijli) nesnelere (Kapadokya obsidiyeni gibi) artışı ve köy örgütlenmesinde Çayönü'nde olduğu gibi⁹⁶ toplumsal eşitsizliklerin ortaya çıkması arasındaki ilişki erken dönemde yerel anlamda bir nevi toplumsal rekabetin (prestij veya öykünme arayışına dayalı) olageldiğine işaret ediyor olabilir.

Anakara verilerini incelemenin yeri değil, ancak bu veriler Kıbrıs verilerini belirli bir şekilde açıklığa kavuşturuyor. Kıbrıs evcillerinde fiziksel evcilleştirme olmaması Fırat havzasının tersine yoğun bir üretim bağlamının tartışmaya açık bir şekilde var olmadığını gösterir.

finding a convincing explanation. This is may be because domestication should not be seen as a genetic but, intrinsically, as a social process. This is where an interdisciplinary approach, centered on the internal organization of the communities, can help.

III- CYPRIOT PECULIARITIES

The 'Everlasting' Cypriot Proto-Domestication

After a number of generations, varying according to the circumstances, a herd under human control undergoes perceptible physical modifications, in particular downsizing. This process of morphological domestication plays on the elasticity of certain genes, like those responsible for body (and head) size or horn shape, and after a while these trends propagate on the genome of the entire herd⁹³. In the wild, this is an extremely slow process (like Darwin's evolution through natural selection), but in the case of domestication, this can be considerably accelerated by a strict human selection of small-sized and harmless reproducers⁹⁴. The pace of regeneration and the systematization of the animal selection are, in turn, dependent on social inputs that promote or inhibit the intensity of the (re)production. Therefore, sensible differences in the pace of physical domestication are expected between societies that practice herding with a different aim. Those who herd simply to feed the population proceed to a loose level of production with slow genetic impact.

⁹³ ZEDER 2017: 4.

⁹⁴ GAUTIER 1990; ZEDER et al. 2006; COMBES 2006.

⁹⁵ GODELIER 1996; GAUTIER 1990.

⁹⁶ DAVIS 1998.

⁹¹ PETERS et al. 2005.

⁹² VIGNE - BUITENHUIS 1999.

⁹³ ZEDER 2017: 4.

⁹⁴ GAUTIER 1990; ZEDER et al 2006; COMBES 2006.

Buna karşılık, Kıbrıs'a göç eden topluluklar yukarıda Fırat havzasının sosyoekonomik ve kültürel bir uzantısı olarak belirlenen bir bölgeden (kuzeybatı Levant) gelen ve yoğun besin üretimini az veya çok bilmesi gereken tam teçhizatlı çiftçilerdi (örneğin, Tell Aswad'da hayvanlarda erken Çanak Çömleksiz Neolitik B'de bile fiziksel evcilleşme görülmektedir⁹⁷).

Bu nedenle, göç eden toplulukların kültürel ve ideolojik geçmişi Kıbrıs'taki üretimin neden sıkı olmadığını ve hayvanların neden küçük kaldığını açıklamaya yeterli değildir. Bunun başka bir nedeni olmalıdır.

Avcı-toplayıcılar (kuzeybatı Amerika, Pasifik Siberya, Kaliforniya vb.) ve erken çiftçiler (Baruya, Trobrianderler, Torres boğazı vb.) arasında etnografik toplumsal öykünme örnekleri arasında prestij amacıyla rekabetin sistematik olarak rol oynadığı üretim fazlasına sahip nispeten yoğun olarak yerleşik nüfuslar bulunmaktadır⁹⁸. Bu demografik ve ekonomik koşulların büyük Fırat havzasında da (kuzeybatı Levant'ı da içerir) bulunduğu görülmektedir. Öte yandan karasal toplumsal ağlarla bağı kopuk Kıbrıs'ın bu geniş, etkileşimli ve rekabetçi toplumsal tabanının eksik olduğu görülür. Sürülerin morfolojik evcilleşme hızının nasıl kendileri de toplumsal ya da ekonomik teşviklerle çalışan güçlü ve sıkı hayvancılık pratiklerine bağlı olduğunu gördük. Bu nedenle, etkileşim halindeki bir toplumsal dayanaktan yoksun olmak dört bin yıl süren Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik Dönemi ve Hirotkiya dönemleri sırasında hayvan evcilleşmesinin olmamasının nedeni olabilir. Başka bir deyişle, adaya yerleşen çiftçiler kültürel açıdan Fırat havzasındakilere benzese de, ada nüfusunun sürülerde genetik değişimi başlatan toplumsal ve ekonomik benzeşmeyi körüklemeyecek kadar küçük⁹⁹ ve fazla dağıntık olarak kaldığı görülmektedir. Peltenburg vd.¹⁰⁰ aynı şekilde yontma taş endüstrisinde uzmanlaşma olmamasını demografik eksikliğin sonucu olarak açıklar: "*Kıbrıs'ta yerleşimler küçük boyutta kaldı*" ve "*Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik B'de gerçek uzmanlaşmayı destekleyebilecek büyük bir yerleşik nüfus tabanından oluşan gerekli ek içerikten yoksundu*". Bu gözlemin hayvancılıktan oluşan temel ekonomik alana çok daha iyi uyduğu görülür. Adada yaşayan bireyler ile gruplar arasında devam eden gevşek üretim düzeyini ortaya koyduğu görülmektedir.

⁹⁷ HELMER - GOURICHON 2008.

⁹⁸ TESTART 1982; DUPUY 1994; GODELIER 1996.

⁹⁹ Levant'ta milyonlarca iken, adada belki de birkaç bin olduğu tahmin edilmektedir (Bellwood 2005: 15).

¹⁰⁰ PELTENBURG vd. 2001 53.

In contrast, those involved in more competitive social relationships, based on animal surpluses given away, are characterized by intense production and faster genetic repercussion on the herd; such correlations are known in ethnology⁹⁵. In the Euphrates basin, the correlation of rapid herd domestication with the growth of exotic (and arguably prestigious) objects coming from far away (like Cappadocian obsidian) and with the appearance of social disparities in village organization, like in PPNB Çayönü⁹⁶, could indicate that some early form of social competition (based on a search for prestige, or emulation) was occurring locally.

It is not the place here to review the mainland data, but it sheds light on the Cypriot data in a particular way. The lack of physical domestication of Cypriot domesticates shows that, contrary to the Euphrates basin, a context of intensive production was arguably absent. However, the populations migrating to Cyprus were full-scale farmers coming from a territory (northwest Levant) identified above as a socio-economic and cultural extension of the Euphrates basin, for whom an intensive food production (to sustain the emulation) must have been more or less familiar (in Tell Aswad for example, the animals show physical domestication as early as the E PPNB⁹⁷). So the cultural and ideological background of the migrating populations cannot explain why production in Cyprus was loose and why animals remained small. Another reason must be found.

Ethnographic examples of social emulation among hunter-gatherers (northwest America, Pacific Siberia, California, etc.) and early farmers (Baruya, Trobrianders, Torres strait, etc.) include relatively densely settled populations producing food surpluses, among which the competition for prestige is systematically played⁹⁸. These demographic and economic conditions seem to have also been present in the greater Euphrates basin (including the northwest Levant). Cyprus, in contrast, being cut-off from the continental social networks, seems to lack this broad, interactive, and competitive social base. We have seen how the pace of herd morphological domestication is dependent on strong and strict herding patterns, which are, in turn, operated by social or economic incentives. Thus, the lack of a large interacting social base may be a reason for the lack of significant herd physical domestication during the four millennia-long Cypro-PPN and Khrokitian sequences. In other words, although the farmers who colonized the island were culturally similar to those of the Euphrates basin, the population of the island seems to have remained too small⁹⁹ and too scattered to fuel the social and economic emulation precipitating the genetic modification of the herd.

⁹⁵ GODELIER 1996; GAUTIER 1990.

⁹⁶ DAVIS 1998.

⁹⁷ HELMER - GOURICHON 2008.

⁹⁸ TESTART 1982; DUPUY 1994; GODELIER 1996.

⁹⁹ Maybe a few thousands on the island, compared to the millions estimated for the Levant (Bellwood 2005: 15).

Bender'in¹⁰¹ "toplumsal yükümlülükleri kapsayan" "üretim fazlası"yla ilgili ifadelerinden alıntı yaparsak: "dikkatlerin yerel sistemler, hanehalkı seviyesinde işlenen işgücü süreçlerine değil, daha çok toplumsal ilişkiler ve toplumsal süreçleri içeren daha büyük sistem üzerinde olması gerekir". Kıbrıs'ta toplumsal ilişkiler ağı kısıtlıdır ve üretimin toplumsal değil, sadece beslenme hedeflerini takip ederek nüfusa orantılı bir şekilde düşük tutulmasına karar verilmiştir. Toplumsal bağlamın sıkı olmaması anlaşılıyor ki toplumsal kullanım amacıyla ne fazladan üretime izin vermiş (üretim gücü açısından) ne de desteklemiş (öykünme açısından) olup, ön-evcilleşme evresinin (genetik değişim içermeyen hayvancılık) Hirokitya evresinin sonuna kadar (en azından) adada neden bu kadar kalıcı olduğuna açıklık kazandırmaktadır.

KIBRIS'TA BÜYÜKBAŞ HAYVANLARIN ORTADAN KAYBOLMASIYLA İLGİLİ GİZEM

Neolitik grupların toplumsal dinamikleri konusundaki bu görüş aynı zamanda sığırların (*Bos*) Kıbrıs'tan şaşırıcı bir şekilde ortadan kaybolmasına makul bir açıklama getirebilir¹⁰². Güneybatı Asya'da her yerde özel kontekstlerde bulunan çok sayıda süslü kafatası ve boynuzlar bu türün Neolitik sembolik dünyasında belirgin bir yeri olduğuna işaret ediyor olabilir. Bourdieu¹⁰³ boğa boynuz-

Peltenburg *et al*¹⁰⁰ likewise explain the lack of specialization in the lithic industry as a consequence of a demographic deficiency, citing that "sites remained small on Cyprus" and "the additional necessary ingredient of a large sedentary population base capable of supporting true specialization was missing from the Cypro-PPNB". This observation seems to apply even better to the core economic sphere of animal herding. It seems to reveal the loose degree of production going on between individuals and groups on the island.

It is worth quoting Bender¹⁰¹ on surplus production that covers social obligations, who states that "attention must focus not so much on the local systems, the labor processes operating on a household level, but on the larger system of social relations and social processes." In Cyprus, the network of social relations is circumscribed, and the production is determined to have remained at a level proportionally as low as the population, only pursuing nutritious goals and not social ones. The loose social context, apparently, neither permitted (in terms of force of production) nor promoted (in terms of emulation) the production of surpluses for social uses. It also explains why the proto-domestication

larını evcil toplumlarda yaygın bir fallik simge olarak yorumlar, Forest¹⁰⁴ da benzer şekilde boğaların Neolitik sembolizmde toplumdaki eril düzenin bir simgesi olarak kullanıldığını göstermiştir (topraklar genellikle erkeğin soyundan geçer). Simgesel dünya ile çiftliklerdeki gerçek hayvanları birbirine karıştırmamak gerekir. Ancak, gerek ekonomik önemi gerekse simgesel niteliği nedeniyle büyükbaş hayvanların yüksek değer ve prestij barındırması ve toplumsal öykünme bağlamında beklenen tüm alışverişlerde ve hediye/karşı hediye törenlerinde gereğinden fazla yer alması olasıdır. Fırat havzasında *Bos* genellikle sürüde belirgin bir oranda bulunuyorsa ve fiziksel olarak evcil hale geliyorsa aslında bu durum Orta ve Geç Çanak Çömleksiz Neolitik B döneminde toplumsal öykünmenin tavan yaptığı görüldüğünde¹⁰⁵ tesadüfi bir durum olmayabilir¹⁰⁶ – Orta Anadolu için bk. Arbuckle¹⁰⁷.

Prestijle yönlendirilen öykünme adada yukarıda zannedildiği gibi gelişmemişse, bu durum belki de en azından kısmen sığırların neden uzun süre nüfusun ilgisini çekmediğini açıklayabilir. Bu durum özellikle köylerin her birinin tamamıyla kendi içine kapandığı, toplumsal rekabetin hiç yoksa bile çok kısıtlı olduğu bir sırada hayvan-gıda ekonomisinin neredeyse sadece keçiye dayandığı Hirokitya evresi için geçerlidir.

phase (herding without genetic alteration) remained so persistent on the island, all the way to the end of the Khirokitian horizon (at least).

The Enigma Of The Disappearance Of Cattle From Cyprus

This insight into the social dynamics of Neolithic groups could also provide a plausible explanation for the astonishing disappearance of cattle (*Bos*) from Cyprus¹⁰². The numerous ornamental bucrania found in specific contexts everywhere in southwest Asia may imply that this species held a prominent place in the Neolithic symbolic world. Bourdieu¹⁰³ interprets horns of bulls as a widespread phallic symbol among domestic societies, and Forest¹⁰⁴ has likewise shown that bulls, in the Neolithic iconography, stood as a symbol for the masculine order of the society (inheritance of land generally goes through the male line). It is important not to amalgamate the symbolical world and the real animals of the farm. However, both because of its (economic) weight and of its symbolic attribute, cattle are likely to have embodied high value and prestige and to be overrepresented in all the transactions and gift/counter-gift ceremonies expected in a context of social emulation.

¹⁰¹ BENDER 1978: 210.

¹⁰² SIMMONS 2009: 6; DAVIS 2003: 263.

¹⁰³ BOURDIEU 1998: 44.

¹⁰⁴ FOREST 1993.

¹⁰⁵ BODET 2012.

¹⁰⁶ ÖKSÜZ 2002.

¹⁰⁷ ARBUCKLE 2013.

¹⁰⁰ PELTENBURG *et al.* 2001: 53

¹⁰¹ BENDER 1978: 210.

¹⁰² SIMMONS 2009: 6; DAVIS 2003: 263.

¹⁰³ BOURDIEU 1998: 44.

¹⁰⁴ FOREST 1993.

Son olarak, iyi de bakılsalar birkaç fazlanın olması hayvan beslemenin kaçınılmaz bir sonucudur. Toplumsal sistemde çok az yeniden yatırım yapılan bu keçi fazlalıkları toplum açısından bir yük oluşturabilir ve doğaya bırakılmış olabilir, bu da Ducos¹⁰⁸ ve diğerlerinin Hirokitya evresinde bahsettiği yabani popülasyonu oluşturabilir.

SONUÇ

Doğu Akdeniz'in Epipaleolitik toplulukları Kıbrıs'ı iyi biliyordu ve adaya ziyaretlerde bulunuyordu. Çanak Çömleksiz Neolitik A döneminde evcilleştirme-öncesi tarımcı ve avcı gruplarının birkaç yüzyıl Kıbrıs'ın güney kesiminde yerleşmiş olduğu görülmektedir¹⁰⁹. Çanak Çömleksiz Neolitik B'ye gelene kadar, geri dönüp, bu defa kalıcı olarak yerleşmişler ve o zamandan beri çiftçilik adada var olmuştur.

Neolitik Kıbrıs'ın incelenen arkeolojik ve ekonomik verileri ışığında adanın erken çiftçiler tarafından kolonizasyonunun oldukça başarılı olduğu gözlenmiştir. Adadaki bu gelişmelerin anakaradaki ekonomik ve teknik gelişmelerle kronolojik olarak çok yakın olması dikkat çekicidir. Kıbrıs örneği bir kaç nedenden dolayı çok bilgi sağlar.

Öncelikle çiftçiliğin benimsenmesiyle birlikte elde edilen ekonomik güç ve toplumsal istikrarı gösterir. Ayrıca, toplulukların sürdürülebilir ekonomileri sayesinde daha önceden gitmekte zorluk çektikleri yerlerde kavuştukları esnekliği ve rahatlığı gösterir. Ayrıca Kıbrıs her ne kadar dolaylı ve pek beklenmedik olsa da, anakaranın Erken Neolitik kıyılarının oldukça aydınlatıcı bir resmini çizer. Aslında, anakaradaki insanlar Çanak Çömleksiz Neolitik boyunca Kıbrıs'a yerleşmek amacıyla bu kadar çok bağımsız keşif gezisi yaptıysa, bunun nedeni büyük olasılıkla kıtasal deniz kıyılarında toprak eksikliğiydi. Ayrılımlarında Holosen'deki ısınma nedeniyle deniz seviyesinin yükselmesinin¹¹⁰ rol oynadığı kesindir. Yine de bu durum ilgili arkeolojik yerel boşluğun oldukça tersine çiftçiliğin kuzeybatı ve merkezi Levant bölgesinde özellikle büyüyen bir üretim şekli olması gerektiği ve bunun Neolitik Dönemin en başlarından itibaren geçerli olduğu anlamına gelir. Bu keşfin boyutları daha önce yapılan bir araştırmada¹¹¹ bu alanın Bereketli Hilal'in karma-çiftçilik sisteminin resmi alanı içine dahil edilmesine imkan vermiştir. Bu tür bir çıkarım çoğunlukla Kıbrıs'ta elde edilen dikkat çekici arkeolojik bulguların dolaylı sonucunda yapılmıştır.

It is perhaps not a coincidence that when social emulation seems to have reached a climax in the Euphrates basin, *Bos* generally gained a prominent proportion in the herd and become physically domestic¹⁰⁵ during the M and L PPNB¹⁰⁶ - see also Arbuckle¹⁰⁷ for a Central Anatolian perspective.

If prestige-driven emulation did not flourish on the island as supposed above, this could perhaps explain, in part at least, why bovid did not retain the interest of the population for very long. This is particularly true for the Khirokitian horizon, when the animal-food economy relied almost exclusively on caprine, at a time when every village seems to have been entirely closed in on itself, making social competition very restricted, if it existed at all.

Finally, a few surpluses are an inevitable consequence of herding, even if they are looked after. Being so little reinvested in the social system, these caprine surpluses would have represented a burden for the community and may well have been released into the wild, constituting the feral population mentioned by Ducos¹⁰⁸ and others for the Khirokitian levels.

CONCLUSION

The Epipalaeolithic populations of the Levant knew Cyprus well and were already making incursions on the island. During the PPNA, groups of pre-domestic agriculturalists and hunters seem to have settled a few centuries earlier on the southern part of Cyprus¹⁰⁹. By the PPNB, they returned and settled, permanently this time, and farming never disappeared from the island after that point. In the light of the reviewed archaeological and economic data of Neolithic Cyprus, the colonization of the island by early farmers appears to have been extremely successful. This insular sequence is all the more remarkable, in that it followed very closely, chronologically and technically speaking, the economic developments on the Neolithic mainland.

The Cypriot case is very informative for a number of reasons. First of all, it displays the economic strength and social stability acquired with the adoption of farming. It shows in particular the flexibility provided to communities who could sustainably adapt to previously unreceptive environments. Cyprus offers, moreover, a very enlightening picture, albeit indirect and hardly expected, of the Early Neolithic shores of the mainland. Indeed, if mainland people launched so many independent expeditions to settle on Cyprus throughout the Cypro-PPN, it is probably because land was missing on the continental sea shore. It is true that the rising sea-level, due to the Holocene warming¹¹⁰, certainly played a role in the departure.

¹⁰⁵ ÖKSÜZ 2002.

¹⁰⁶ BODET 2012.

¹⁰⁷ ARBUCKLE 2013.

¹⁰⁸ DUCOS 2000.

¹⁰⁹ Mc CARTNEY 2012; VIGNE et al. 2012.

¹¹⁰ PELTENBURG et al. 2000: 852.

¹⁰⁸ DUCOS 2000.

¹⁰⁹ Mc CARTNEY 2012; VIGNE vd. 2012.

¹¹⁰ PELTENBURG vd. 2000: 852.

¹¹¹ BODET 2017: 68-70.

Kıbrıs örneği aynı zamanda neredeyse hiç arkeolojik bulguya rastlanmayan önemli bir konuda da çok ilginç bilgiler sunar: Neolitik insanların ve belki de bunların avcı-toplayıcı öncüllerinin denizcilikte ulaştığı teknik uzmanlaşmanın seviyesi. Anakara çiftçilerinin beş havyan türü dahil tüm yaşam biçiminin adaya taşındığı göz önünde bulundurulduğunda bu teknik bilgiden artık kuşkuya düşülmesi imkansız hale gelir. Kültürel bağlar ve obsidiyen de aynı şekilde denizin geçilmesinin bir defaya mahsus tesadüf olmadığını, tersine oldukça yaygın bir faaliyet olduğunu ve sonuçta çiftçiliğin tüm Akdeniz'in kıyılarına yayılmasına neden olduğunu ortaya koyar¹¹².

Son olarak, adanın fiziksel yönden izolasyonunun anakarayla paralellliğini bir şekilde engellemesi olgandır. Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik Dönemi'nin ardından gelen Hirokitya döneminin maddi kültürü yavaş yavaş Levant'tan kopan içeriye dönük bir gelişme olduğunu gösterir. İzolasyonun etkisinin aslında Çanak Çömleksiz Kıbrıs Neolitik Dönemi sırasında hayvan yetiştiriciliğindeki tuhaf gelişme ve büyükbaş hayvan-

Nonetheless, what this situation implies is that, quite in contrast with the relative local archaeological vacuum, farming must have been a particularly thriving mode of production in northwest and central Levant, and this from the earliest Neolithic onward.

The extent of this discovery permitted, in a previous investigation¹¹¹, the insertion of this area within the formative zone of the mixed-farming system of the Fertile Crescent. Such a conclusion is, for the most part, the indirect consequence of the remarkable Cypriot archaeological evidence.

The Cypriot case also offers very interesting information on a crucial matter for which there is, likewise, nearly no direct archaeological evidence: the level of technical understanding of seafaring achieved by Neolithic people, and probably by their hunter-gatherer predecessors. In view of the fact that the entire way of life of the mainland farmers, including five animal species, was transported to the island, this technical knowledge cannot be doubted anymore. Cultural ties and obsidian likewise suggest that sea-crossing was not at all a matter of a one-time chance but a rather common activity, which subsequently led to the dispersal of farming on the shores of the entire Mediterranean Sea¹¹².

Finally, the parallel with the mainland had to be hindered by the physical isolation of the island. The

ların yavaş yavaş terkedilmesiyle zaten varsayılması gerekiyordu. Daha da özel olarak, yüzlerce yıl hayvan güttükten sonra bile bariz bir morfolojik evcilleşme olmaması, ada toplulukları arasındaki güçlü ve birbirine bağlı bir demografik temelin olmamasından kaynaklanan düşük toplumsal ve ekonomik ilişkiler konusunda dolaylı fikir verebilir. Ancak bu sosyoekonomik konular oldukça karmaşıktır ve sadece kısmi bir açıklama getirilebilir. Buna karşın, Kıbrıs'taki bu tuhaf durum ileride etnolojik, ekonomik ve sosyolojik yaklaşımları biraraya getiren disiplinlerarası araştırmalara çok verimli bir zemin hazırlamaktadır.

TEŞEKKÜRLER

Bu makalenin daha önceki versiyonları üzerinde yorum yapmaya zaman ayıran merhum Edgar Peltenburg ve merhum Jean-Daniel Forest'ın anılarını onurlandırmak istiyorum. Simon Davis ve Jean Guilaine ile yaptığım görüşmeler bazı pratik konularda bana yardımcı oldu. David Reese bana sık sık Kıbrıs Neolitik dönemiyle ilgili çok sayıda belge verdi, katkılarına çok teşekkür ediyorum.

material culture of the Khirokitian period that followed the Cypro-PPN shows an inward looking development, gradually cut off from the Levant. The effect of the isolation could, in fact, already be supposed during the Cypro-PPNB sequence by the peculiar development of herding and the gradual abandonment of the cattle. Most particularly, the lack of clear morphological domestication, even after several millennia of herding, may give indirect insight into the low level of social and economic interrelations among insular communities, stemming from the lack of a strong and interconnected demographic base. These socio-economic matters are however quite complex, and only a partial explanation could presently be advanced. This peculiar Cypriot situation makes up, however, very fertile ground for future interdisciplinary investigations mixing ethnological, economic, and sociological approaches.

ACKNOWLEDGEMENT

I would like to honour the memories of the late Edgar Peltenburg and the late Jean-Daniel Forest, who took the time to comment on earlier versions of this article. Discussions with Simon Davis and Jean Guilaine also helped me with some practical points. David Reese has frequently provided me with numerous documents on the Cypriot Neolithic, his contribution is highly appreciated.

¹¹² GUILAINE 2006.

¹¹¹ BODET 2017: 68-70.

¹¹² GUILAINE 2006.

KAYNAKÇA-BIBLIOGRAPHY

- Arbuckle 2013: Arbuckle B.S., "The late adoption of cattle and pig husbandry in Neolithic central Turkey", *Journal of Archaeological Science*, 40/4, 2013, 1805-15
- Astruc & Briois 2011: Astruc L., & Briois F., "Chypre au Néolithique précéramique (fin IXe – milieu VIe mill. av. J.C.): approches du territoire", In Kourtesi-Philippakis & Treuil (ed), *Archéologie du territoire, de l'Égée au Sahara*, Sorbonne : Paris, 2011, 75-94
- Baird et al. 2018: Baird D., Fairbairn, A., Jenkins, E., Martin, L., Middleton, C., Pearson, J., Asouti, E., Edwards, Y., Kabukçu, C., Mustafaoglu, G., Russell, N., Bar-Yosef, O., Jacobsen, G., Wu, X., Baker, A & Elliott, S., "Agricultural origins on the Anatolian plateau", *PNAS*: March 2018
- Bar-Yosef et al. 2015: Bar-Yosef Mayer D., Kahanov Y., Roskin J & Gildor H., "Neolithic Voyages to Cyprus: Wind Patterns, Routes, and Mechanisms", *Journal of Island and Coastal Archaeology*, 10, 2015, 412-435.
- Bellwood 2005: Bellwood P., *First Farmers, the Origins of Agricultural Societies*. Malden (Ma): Blackwell Pub, 2005
- Bender 1978: Bender B., "Gatherer-hunter to farmer : a social perspective", *World Archaeology*, 10/2, 1978, 204-222
- Bodet 2012 : Bodet C., L'apparition de l'élevage en Asie Antérieure : reflet des structures socio-économiques néolithiques. Saabrücken : EUE. 2012
- Bodet 2017: Bodet C., "The Neolithisation of the Northeastern Corner of the Mediterranean", In Kozal, Akar, Heffron, Çilingiroğlu, Şerifoğlu, Çakırlar, Ünlüsoy, Jean (eds) *Questions and approaches in Eastern Mediterranean Archaeology. Studies in honor of M.-H. & C. Gates*: 53-75. Ugarit – Verlag, 2017
- Bosworth et al. 1986 : Bosworth C.E., Donzel A., Lewis B. & Pellat C., *Encyclopédie de l'Islam*, Tome V. Paris : Maisonneuve et Larose, 1986
- Bökönyi 1993: Bökönyi S., "Domestication Models: the Anatolian-Mesopotamian and the others in Southwest Asia", In Buitenhuis H. et Clason A.T. (eds), *Archaeozoology of the Near East, Proceedings of the first International Symposium on the Archaeozoology of Southwestern Asia and Adjacent areas*, 4-9, Leiden : Universal Book Services, 1993
- Briois et al. 1997 : Briois F., Gratuze B. & Guilaine J., "L'obsidienne du site précéramique du site de Shillourokambos (Chypre)", *Paléorient* 25/1, 1997, 92-112.
- Caneva 2012: Caneva I., Yumuktepe. In Özdoğan M., Başgelen N. & Kuniholm (eds), *The Neolithic in Turkey*, vol.4, Istanbul: Archaeology and Art Publications, 2012, 1-29.
- Cauvin 1997 : Cauvin J., Naissance des divinités, naissance de l'agriculture. Paris: Edition du CNRS, 1997
- Cauvin 1998 : Cauvin M.-C. & Chataigner C., Distribution de l'obsidienne dans les sites archéologiques du Proche et du Moyen Orient (par phase chronologique)", In BAR Int. Series 738: *L'obsidienne au Proche et Moyen Orient*, Oxford, 1998, 325-350
- Cherry 1985 : Cherry J.F., "Isolation and interaction in insular Prehistory". In Knapp & Stech (eds), Prehistoric Production and Exchange, *The Aegean and Eastern Mediterranean: Monograph XV*, Institute of Archaeology, Los Angeles: California, 1985, 12-29
- Cherry 1990: Cherry J. F., "The First Colonization of the Mediterranean Islands : a Review of Recent Research", *Journal of Mediterranean Archaeology* 3, 1990, 145-221.
- Combes 2006 : Combes C., Darwin, dessine-moi les hommes. Paris : Le Pommier, 2006
- Contenson et al. 1979: Contenson H., Cauvin MC, Van Zeist W., Baaker Heeres & Leroi-Gourhan Ar., "Tell Aswad", (Damascene). *Paléorient* 5, 1979, 153-6.
- Coqueugniot 2003 : Coqueugniot E., "Unité et diversité des industries lithiques taillées au Proche-Orient (Levant et Anatolie méridionale) du IXe au VIIe millénaire av. J.-C", In J. Guilaine et A. Le Brun (eds), *Le Néolithique de Chypre*, Bulletin de Correspondance Hellénique: supplément 43. 2003, 374-387
- Croft 2005 : Croft P., "Mammalian Fauna", In Todd I.A., Excavations at Kavalassos-Tenta Volume II, Vasilikos Project 7, *Studies in Mediterranean Archaeology*, Vol. LXXI:7. Paul Aströms: Sävedalen, 2005.
- Davis 1998: Davis M.K., "Social Differentiation at the Early Village of Çayönü", Turkey. In Arsebük, Mellink, Schirmer (eds), *Light on Top of the Black Hill*, Istanbul: Ege, 1998, 257-66
- Davis 1989: Davis S.J.M., "Some More Animal Remains from the Aceramic Neolithic of Cyprus", In (Lebrun (ed.) *Fouilles récentes à Khirokitia (1983-1986)*, Paris: Editions Recherches sur les Civilisations, 1989, 190-210.
- Davis 2003: Davis S.J.M., "The Zooarchaeology of Khirokitia (Neolithic Cyprus), including a view from the mainland", In J. Guilaine et A. Le Brun (eds) *Le Néolithique de Chypre*, Bulletin de Correspondance Hellénique: supplément 43, 2003, 253-68.
- Diamond 1997: Diamond J., *Guns, germs and Steel*. London: Vintage, 1997.
- Ducos 2000: Ducos P., "The introduction of animals by man in Cyprus: an alternative to the Noah's ark model", In Mashkour M., Choyke A.M., Buitenhuis H., et Popin F., *Archeozoology of the Near East IVA*, Groningen: ARC-Publicatie 32, 2000, 74-82.
- Efstratiou et al. 2012: Efstratiou N., McCartney C. & Kyriakou D., "An upland early site in the Troodos mountains", *Report of the department of antiquities*, Cyprus, 2012, 1-26.
- Forest 1993 : Forrest J.D., "Çatal Höyük et son décor : pour le déchiffrement d'un code symbolique", *Anatolia Antiqua II*, 1993, 1-42.
- Forest 1996 : Forrest J.D., Mésopotamie, l'apparition de l'Etat, VIIe-IIIe millénaires, Paris: Editions Paris-Méditerranée, 1996.
- Gautier 1990 : Gautier A., Domestication. Et l'homme créa l'animal, Paris : Errance, 1990.
- Godelier 1996 : Godelier M. *L'énigme du don*. Flammarion: Paris, 1996.
- Guilaine 2003 : Guilaine J., De la vague à la tombe, la conquête Néolithique de la Méditerranée. Seuil, Paris, 2003.

- Harris 2002: Harris D.R., "Development of the Agro-Pastoral Economy in the Fertile Crescent during the Pre-Pottery Neolithic Period", In Cappers R.T.J. et Bottema S. (eds), *The Dawn of Farming in the Near East. Studies in Early Near Eastern Production, Subsistence and Environment 6*, Berlin: Ex Oriente, 1999: 67-83.
- Helmer 1989 : Helmer D., "Le développement de la domestication au Proche-Orient de 9500 à 7500 BP : les nouvelles données d'El Kowm et de Ras Shamra", *Paléorient* 15/1, 1989, 111-121.
- Helmer 1992 : Helmer D., *La domestication des animaux par les hommes préhistoriques*, Paris : Masson, 1992
- Helmer ve Gourichon 2008 : Helmer D. & Gourichon L., "Premières données sur les modalités de subsistance à Tell Aswad (Syrie, PPNB Moyen et Récent, Néolithique céramique ancien) - fouilles 2001-2005", *Archaeozoology of the Near East VIII*, 2008, 51-119.
- Horwitz et al. 2004: Horwitz L.K., Tchernov E. & Hongo H., "The domestic status of the early Neolithic fauna of Cyprus: a view from the mainland", In Peltenburg & Wasse (eds), *Neolithic Revolution, new perspectives on SW Asia in light of recent discoveries on Cyprus*, Oxford : Oxbow books, 2004, 35-48.
- Kinnaird et al. 2007: Kinnaird T., Sanderson DC., Burbidge C. & Peltenburg E., "OSL Dating of Neolithic Kissonerga-Mylouthkia, Cyprus", *Neolithics* 2/07, 2007, 7-51.
- Knapp 2002: Knapp A.B., "Book reviews: the Earliest Prehistory of Cyprus : from Colonization to Exploitation", Ed. Swiny S., *BASOR* 328, American Journal of Archaeology, 2002, 3-81.
- Knapp 2013: Knapp A.B., *The archaeology of Cyprus: from earliest prehistory through the Bronze Age*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
- Le Brun 1989 : Le Brun A., "Le néolithique de Chypre et sa relation avec le PPNB du Levant", *Paléorient* 15/1, 1989, 161-7.
- Le Brun 2001: Le Brun A., "Khirokitia, village néolithique précéramique de Chypre", In (Guilaine J. ed.) *Communautés villageoises du Proche-Orient à l'Atlantique (8000- 2000 avant notre ère)*, Paris : Editions Errance, 2001, 53-62.
- Le Brun et al. 2009: Le Brun A. & Daune-Le Brun O., "Khirokitia (Chypre) : la taille et les pulsations de l'établissement néolithique pré-céramique, nouvelles données", *Paléorient*, 2009, 69-78.
- Manning et al. 2010: Manning SW, McCartney C, Kromer B. & Stewart ST, "The earlier Neolithic in Cyprus: Recognition and dating of a Pre-Pottery Neolithic A occupation", *Antiquity* vol. 84, n° 325, 2010, 693-706.
- McCartney 1998: McCartney C., "Preliminary Report on the Chipped Stone Assemblage from the Aceramic Neolithic Site of Aya Varvara Asprokremnos, Cyprus", *Levant* XXX, 1998, 85-90.
- McCartney 2017: McCartney C., "Aya Varvara Asprokremnos in Vigne J-D", Briois & Tengberg M (eds) *Nouvelles données sur les débuts du Néolithique à Chypre*, Paris: Société Préhistorique Française, 2017, 47-58.
- McCartney et al. 2007: McCartney C., Manning S., Sewell D. & Stewart S., "The EENC 2006 field season: excavations at Aya Varvara-Asprokremnos and survey of the local early Holocene Landscape", *Report of the Department of Antiquities, Cyprus*, 2007, 27-44.
- McCartney & Peltenburg 2000: McCartney C. & Peltenburg E., "The colonization of Cyprus : questions of origins and isolation", *Neolithics* 1/00, 2000, 8-11.
- Miller 2016: Miller H. M.-L., *Archaeological approaches to technology*, New York: Routledge, 2016
- Öksüz 2002: Öksüz B., "Analysis of the Cattle Bones of the Prepottery Neolithic Settlement of Çayönü", In Mashkour M., Choyke A.M., Buitenhuis H., et Popin F., *Archaeology of the Near East IVA*, Groningen : ARC-Publicatie 32, 2002, 154-161.
- Orliac 2000: Orliac M., "Horticulture et conquête maritime en Océanie" In *Premiers paysans du monde* (Guilaine ed.). Paris : Errance, 2000, 229-240.
- Peltenburg et al. 2000: Peltenburg E., Colledge S., Croft P., Jackson A., Mc Cartney C. & Murray M. A., *Agro-Pastoralist Colonization of Cyprus in the 10th Millennium BP : Initial Assessments*, *Antiquity* 74, 2000, 844-853.
- Peltenburg 2001: Peltenburg E., "Neolithic Dispersals from the Levantine Corridor: a Mediterranean Perspective", *Levant* 33, 2001, 35-64.
- Peters et al. 2005: Peters J., Driesch A. von den & Helmer D., "The Upper Euphrates-Tigris Basin: Cradle of Agro-Pastoralism ?" In: Vigne J.-D., Peters J. and Helmer D., (eds), *The first steps of animal domestication. 9th International Council of Archaeozoology*, Oxford: Oxbow Books, 2005, 96-124.
- Rosenberg et al. 1998: Rosenberg M., Nesbitt R., Redding R.W. & Peasnell B.L., "Halla Çemi, Pig Husbandry, and Post-Pleistocene Adaptations along the Taurus-Zagros Arc (Turkey)", *Paléorient* 24/1, 1998, 25-41.
- Savard et al. 2006: Savard M., Nesbitt M. & Jones M.K., "The Role of Wild Grasses in Subsistence and Sedentism: New Evidence from the Northern Fertile Crescent", In (Y. Marshall ed.) *Sedentism in Pre-Agricultural societies*, Routledge. *World archaeology* 38-2, 2006, 179-96.
- Simmons 1999: Simmons A.H., *Faunal extinctions in an island society: pygmy hippopotamus hunters of Cyprus*, New York : Kluwer Academic/Plenum, 1999.
- Simmons 2000: Simmons A.H., "A Brief Summary of the Chipped Stone assemblages from Akrotiri Aetokremnos, Cyprus", *Neo-Lithics* 1/00, 2000, 11-13.
- Simmons 2009: Simmons A.H., "Until the cows come home: cattle and early neolithic Cyprus", *Before Farming* 2009/1, 5, Liverpool: Western Academic and Specialist Press, 2009, 1-10.
- Simmons 2012: Simmons A.H., "Ais Giorkis, an unusual early Neolithic settlement in Cyprus", *Journal of Field Archaeology* 37/2, 2012, 86-103.
- Simmons 2013: Simmons A.H., "Akrotiri-Aetokremnos (Cyprus) 20 years later: an assessment of its Significance", *Eurasian Prehistory* 10 (1-2), 2013, 139-156.

- Şevketoğlu 2017: Şevketoğlu M., “Tatlısu-Çiftlikdüzü (Akanthou-Arkosykos): maritime connections of Early Neolithic society in Cyprus”, *TINA Maritime Archaeology Periodical* 7, 2017, 10-28.
- Stordeur et al. 2010: Stordeur D., Helmer D., Jamous B., Khawam R., Molist M. & Willcox G., “Le PPNB de Syrie du Sud à travers les découvertes récentes à tell Aswad”, In Al- Maqdissi M. Braemer F. Dentzer J-M (eds), *Hauran V La Syrie Du Sud Du Néolithique À L'antiquité Tardive*. Vol. 1, IFPO: Beyrouth, 2010, 41-68.
- Testart 1982: Testart A., *Les chasseurs-cueilleurs ou l'origine des inégalités*, Société d'ethnographie : Paris, 1982.
- Testart 1985: Testart A., *Le communisme primitif. I- Economie et idéologie*, Maison des sciences et de l'homme : Paris, 1985.
- Todd 1987: Todd I.A., “Chronology, Foreign Relations and Comparisons”, In Todd (ed.) *Vasilikos Valley Project 6: Excavations at Kavalassos-Tenta Vol.1. Studies in Mediterranean Archaeology vol. 1, LXXI: 6*. Aströms Förlag: Göteborg, 1987
- Todd 2005: Todd I.A., “Vasilikos Valley Project 7: Excavations at Kavalassos-Tenta Vol.2”, *Studies in Mediterranean Archaeology vol. II, LXXI: 7*, Paul Aströms: Sävedalen, 2005.
- Vigne & Buitenhuis 1999: Vigne J.-D. & Buitenhuis H., “Les premiers pas de la domestication animale à l'ouest de l'Euphrate: Chypre et l'Anatolie Centrale”, *Paléorient* 25/2, 1999, 49-62.
- Vigne et al. 2000: Vigne J.-D., Carrère I., Saliège J.-F., Person A., Bocherens H., Guilaine J., & Briois J.-F. “Predomestic cattle, sheep, goat, and pig during the late 9th and the 8th millennium cal. BC on Cyprus: Preliminary results of Shillourokambos (Parekklisha, Limassol)”, In Mashkour, M., Choyke A.M, Buitenhuis H. et Poplin F. (eds.) *Archaeozoology of the Near East IV A*: Groningen: ARC - Publicatie 32, 2000, 73-106.
- Vigne & Guilaine 2004: Vigne J.-D. & Guilaine J., “Les premiers animaux de compagnie, 8500 ans avant notre ère ?... ou comment j'ai mangé mon chat, mon chien et mon renard”, *Anthropozoologica* 39/1, 2004, 249-73.
- Vigne & Cucchini 2005: Vigne J.-D. & Cucchini T., “Premières navigations au Proche-Orient : les informations indirectes de Chypre”, *Paléorient* 31/1, 2005, 186-94.
- Vigne & Helmer 2007: Vigne J.-D. & Helmer D., “Was milk a secondary product in the Old World Neolithisation process?”, *Anthropozoologica* 42/2, 2007, 9-39.
- Vigne et al. 2009: Vigne J.-D., Zazzo A., Saliège J.F., Poplin F., Guilaine J. & Simmons A., “Pre-Neolithic wild boar management and introduction to Cyprus more than 11,400 years ago”, *PNAS, Early Edition*, 2009, 1-4.
- Vigne et al 2011a: Vigne J-D, Briois F, Zazzo A., Carrère I., Daujat J. & Guilaine J, “A New Early Pre-Pottery Neolithic Site in Cyprus: Ayios Tycho-nas – Klimonas (ca. 8700 cal. BC)”, *Neo-Lithics* 1/11, 2011, 3-18.
- Vigne et al 2011b: Vigne J.-D., Carrère I., Briois F. & Guilaine J., “The Early Process of Mammal Domestication in the Near East, New evidence from the Pre-Neolithic and Pre-Pottery Neolithic in Cyprus”, *Current Anthropology* 52, Supp. 4, 2011, 255-71.
- Vigne et al. 2012: Vigne J-D, Briois F, Zazzo A., Willcox G., Cucchi T., Thiébault S., Carrère I., Franel Y., Touquet R., Martina C., Moreau C., Comby C., & Guilaine J,” First wave of cultivators spread to Cyprus at least 10,600 y ago”, *PNAS* vol 109, n° 22, 2012, 8445-9.
- Vigne et al. 2014: Vigne J-D, Briois F, Cucchi T., Franel Y., Mylona P., Tengberg M., Touquet R., Watez J., Willcox G., Zazzo A. & Guilaine J, Klimonas, “A late PPNA hunter-cultivator village in Cyprus : new results”, in Vigne J-D, Briois & Tengberg M (eds) *Nouvelles données sur les débuts du Néolithique à Chypre*: Paris: Société Préhistorique Française, 2014, 21-45.
- Vigne et al. 2014: Vigne J-D, Zazzo A., Cucchi T., Carrère I., Briois F, & Guilaine J, “The transportation of mammals to Cyprus sheds light on early voyaging and boats in the Mediterranean Sea”, *Eurasian Prehistory* 10, 2014, 157-76.
- Willcox 2003: Willcox G., “The origins of Cypriot farming”, In J. Guilaine et A. Le Brun (eds) *Le Néolithique de Chypre* : 231-8. Bulletin de Correspondance Hellénique: supplément 43, 2003.
- Willcox 2011: Willcox G., “Témoignages d'une agriculture précoce à Shillourokambos, étude du Secteur 1”. In Guilaine, Briois & Vigne (Eds) *Shillourokambos, un établissement néolithique pré-céramique à Chypre les fouilles du secteur 1, 2011*, Errance, Paris. 569- 575.
- Willcox & Stordeur 2012: Willcox G. & Stordeur D., “Large-scale cereal processing before domestication during the tenth millennium BC in Northern Syria”, *Antiquity* 86, 2012, 99-114.
- Zeder 2006: Zeder M., Bradley D., Emshwiller E. & Smith B., “Documenting domestication. Bringing together Plants, Animals, Archaeology and Genetics”, In: Zeder, Bradley, Emshwiller, Smith (eds), *Documenting Domestication: new genetic and archaeological paradigms*, Berkeley: University of California, 2006, 1-12.
- Zeder 2017: Zeder M., “Domestication as a model system for the extended evolutionary synthesis”, The Royal Society Publishing. *Interface focus* 7, 2017, 1-15.